

ISSN: 2181-4147

Scientific Journal

Scholar

Volume 1, Issue 7

2023/7

March

TOGETHER WE REACH THE GOAL

ISSN 2181-4147
VOLUME 1, ISSUE 7
MARCH 2023

<https://researchedu.org/index.php/openscholar/issue/view/65>

“SCHOLAR” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 1, ISSUE 7, MARCH, 2023

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

XORIJIY INVESTITSİYALAR O‘ZBEKISTON IQTISODIY TARAQQIYOTINING OMILI SIFATIDA

i.f.d. prof. **Ataniyazov Jasurbek Xamidovich**

Toshkent Moliya Insituti, “Xalqaro moliya-kredit” kafedراسi mudiri

jasur.ataniyozov@mail.ru

Karimbekova Afruzaxon Ravshanbek qizi

Toshkent Moliya Instituti 2-bosqich magistranti

afruza.karim@mail.ru

ANNOTATSIYA

Maqolada xorijiy investitsiyalarning ahamiyati va ularni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan bo‘lib, statistik ma‘lumotlar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda mavjud muammolar va ularni oldini olishni faollashtirishda qanday chora-tadbirlardan foydalanish kerakligi keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: *Xorijiy investitsiyalar, kreditlar, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, investitsiya, investor, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar*

ABSTRACT

The importance of foreign investments and their role in the development of the national economy are highlighted in the article and analyzed on the basis of statistical data. Besides, the article describes in detail the existing problems in attracting foreign investments to the national economy and what measures should be taken to activate their prevention.

Key words: *Foreign investment, loans, foreign direct investment, investment, investor, corporations with the participation of foreign investment*

KIRISH

Barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun xorijiy investitsiyalar ko'plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar hukumati e'tiborini qaratadigan asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda ham milliy iqtisodiyotni rivojlantirish uchun xorijiy investitsiyalariga e'tibor kuchaytirildi. Bu esa bugungi kunga kelib yurtimizdagi investitsiya faoliyatining rivojlantirilishiga olib keldi. Bu haqida mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev quyidagi fikrlarni ta'kidlab o'tganlar: "Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo'lsa, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o'zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va tarmoqlarga, hududlarga yangi texnologiyalar, ilg'or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi".¹ Shu sababli ham yurtimizda yuritilayotgan investitsiya siyosatining negizida mamlakatimiz investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, ya'ni makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, xorijiy investorlar huquqlarini himoya qilishni kafolatlash va keng imtiyozlar tizimini yaratish yotadi. Bunday siyosat esa, o'z navbatida mamlakatga qo'shimcha xorijiy kapital bilan birga tajriba, yangi texnologiyalar kirib kelishiga hizmat qiladi. Natijada ishlab chiqarish kengayadi, yangi ish o'rinlari yaratiladi, aholining ish bilan banligi ta'minlanadi hamda aholi daromadlari oshadi. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"² gi Farmonida olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart sharoitlar yaratish, mamlakatimizda adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, ta'lim sifatini oshirish, mamlakatimizda investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish kabi bir qator vazifalar belgilab qo'yilgan. Ushbu Taraqqiyot strategiyasida

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.// Xalq so'zi, 2018 yil 29 dekabr.

² "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi farmoni

milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘shish sur‘atlarini ta‘minlashning asosiy maqsadlaridan biri bu –mamlakatda investitsiya mihitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish dan iborat.

Mamlakatimizda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay sharoitlar yaratilgan bo‘lib, ular quyidagilar:

- siyosiy va iqtisodiy barqarorlik;
- investitsiya faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi me‘yoriy-huquqiy asos;
- rivojlangan mamlakatlarga qaraganda arzon ishchi kuchi;
- qulay investitsiyaviy muhit;
- boy mineral xom ashyo bazasi;
- qulay geografik joylashuv;
- arzon iqtisodiy resurslar;
- bozorning to‘yinmaganligi;
- yashash uchun yaratilgan qulayliklar.

STATISTIKA

Bugungi kunda O‘zbekiston Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki kabi yirik xalqaro moliya institutlari va tashkilotlari bilan yaqindan hamkorlik qilib kelmoqda. Faol tashqi siyosat natijasida O‘zbekiston iqtisodiyotiga investitsiya kiritayotgan mamlakatlar geografiyasi kengaymoqda. 2022 yilga kelib barqaror sarmoya kirituvchi investor-davlatlar soni 50 taga yetdi, ular orasida yetakchi o‘rinlarni Rossiya Federatsiyasi, Xitoy, Turkiya, Germaniya va Janubiy Koreya egallab turibdi.

Mamlakatga xorijiy investitsiyalar va kreditlar oqimi hajmi 2022-yil oxiriga kelib, 9.8 mlrd. AQSH dollariga oshdi. Ushbu ko‘rsatkich 2017-yilda 3.3 mlrd AQSh Dollarini tashkil qilgan edi. Demak, so‘nggi 5 yil mobaynidagi deyarli 3 barobar o‘shishni kuzatishimiz mumkin.

O‘z navbatida, agar to‘g‘riddan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi 2.5 mlrd AQSh Dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yilga kelib ushbu ko‘rsatkich 3.4

barobarga oshdi hamda 8.5 mlrd AQSh Dollariga yetdi, ularning umumiy investitsiya hajmidagi ulushi esa 17.7 %dan 35.4 % ga oshdi.³

Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar va tashkilotlar soni ham yil sayin ortib bormoqda: agar 2017-yilda 5,5 mingta xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalar faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, 2022-yilga kelib ularning soni 15,8 mingtaga yetdi, shundan 6,4 mingtasi qo'shma korxonalar, 9,3 mingtasi esa to'liq xorijiy korxonalar.⁴

Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar umumiy sonining 30,5 foizi savdoda, 27,5 foizi sanoatda, 8,0 foizi qurilishda, 4,8 foizi qishloq xo'jaligida, 4,1 foizi uy-joy va umumiy ovqatlanish sohasida, 2,9 foizi transport va saqlash sohasida, 4,8 foizi – axborotlashtirish va kommunikatsiyalar sohasida, 17,4 foizi – boshqa sohalarda faoliyat olib bormoqda.

Muammolar

Yurtimizda yuqoridagi ko'rsatkichlarni yanada yaxshilash potentsiali mavjud bo'lib, unga asosan quyidagi muammolar to'siq bo'lmoqda:

-investitsiya uchun qulay infrastrukturaning asosan shaharlarda yaratilganligi va shahardan tashqari ba'zi hududlarda qoniqarli darajada emasligi

-mamlakatdagi inflyatsiya darajasining balandligi hamda uning investitsiya loyihalariga ta'sirining balandligi;

-ortiqcha byurokratik tosiqlarning mavjudligi;

-zamonaviy texnika-texnologiyalarning yetishmasligi;

-iqtidorli va yosh kadrlarning xorijga jo'nab ketishi;

-investorlarga kerakli iqtisodiy ko'rsatkichlarning yetarli darajada ochiq va shaffof emasligi.

TAKLIFLAR

Mamlakatimizda xorijiy investitsiyalar hajmini oshirish uchun quyidagi takliflarni amaliyotga tadbiiq etish lozim:

³ Stat.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

⁴ Wirtschaftsbericht 2022. Usbekistan in Zahlen.

-yurtimizdqa erkin va haqqoniy investitsion muhitni ta'minlaydigan qonunchilik bazasini takomillashtirib borish;

- investorlar faoliyatini huquqiy tartibga solishni takomillashtirish.

- soliqqa tortish tizimining shaffofligini oshirish

-shahardan tashqarida ham infrastrukturani muntazam yaxshilab borish;

-mamlakat makroiqtisodiy ko'rsatkichlarini doimiy yaxshilagan xolda, uning investitsion jozibadorligini oshirib borish;

-xorijiy sarmoyadorlarga imtiyoz va preferensiyalarni taqdim etish tizimini takomillashtirish;

-yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi ishlab chiqarish korxonalarini rivojlantirish;

-o'z tajribasini va texnologiyalarni iqtisodiyotga olib kiruvchi xorijiy investorlarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish;

-energiya tejankor va atrof muhitga zarar yetkazmaydigan yuqori texnologik, zamonaviy uskunalarni o'rnatish;

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, xorijiy investitsiyalar iqtisodiy o'sishning muhim manbai bo'lib, undan investitsiya sub'ektlari va ob'ektlari birdek manfaatdor hisoblanadi. Har qanday investor uchun mablag'larni investitsiya qilishning asosiy maqsad - foydani maksimal darajada oshirish bo'lganligi sababli, xorijiy investorlar ma'lum bir mamlakatga sarmoya kiritish to'g'risida qaror qabul qilishda uning investitsion salohiyatini hisobga oladilar, investitsion jozibadorligini baholaydilar va investitsiya muhitini o'rganadilar. Shu sababli xorijiy investorlarning ishonchini oshirish uchun ularga yaratilgan shart-sharoitlarni maksimal darajada oshirishga e'tiborni yanada kuchaytirish zarur.

ADABIYOTLAR

1. *“Chet el investitsiyalari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining qonuni. 1998 yil 30 aprel. 3-modda.*
2. *O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo‘ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.// Xalq so‘zi, 2018 yil 29 dekabr.*
3. *“2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi farmoni*
4. *Wirtschaftsbericht 2022. Usbekistan in Zahlen.*
5. *Qo‘ziyeva N.R. Xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar faoliyatini rag‘batlantirishning moliya-kredit mexanizmini takomillashtirish yo‘nalishlari.– T.: BMA, 2008, 11 bet.*
6. *Fozilchayev Sh.Q., XidirovN.G‘. Investitsiya va lizing asoslari. O‘quv qo‘llanma. – T.: Moliya, 2017 yil, 22 bet.*
7. www.stat.uz
8. www.data.worldbank.org
9. www.unctad.org

БЮДЖЕТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАР ВА УЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ЙЎЛЛАРИ

Атаниязов Жасурбек Хамидович
ТМИ, “Халқаро молия-кредит” кафедраси мудири
иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
E-mail: jasurbek156@gmail.com

Кенжаев Соҳиб Сайфиевич
БМА магистранти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада бюджетлараро муносабатлар ва уларда трансфертларнинг туганган ўрни, объектив зарурлиги, функционал вазифалари, иқтисодий оқибатлари ва бюджетлараро муносабатларни тартибга солишни ривожлантириши истиқболлари ёритиб берилган.

***Калит сўзлар:** бюджетлараро муносабатлар, бюджетлараро трансферт, вертикал ва горизонтал муносабатлар, дотация, субвенция, бюджет ссудаси.*

INTER-BUDGET RELATIONS AND WAYS OF REGULATING THEM

ANNOTATION

In this article, inter-budget relations and the role of transfers in them, their objective necessity, functional tasks, economic consequences and prospects for the development of regulation of inter-budget relations are highlighted.

***Key words:** inter-budgetary relations, inter-budgetary transfer, vertical and horizontal relations, subsidy, subsidy, budget loan.*

КИРИШ

Мамлакат тараққиёти ва хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти механизмнинг босқичма-босқич такомиллашиб бориши, давлат томонидан бажарилувчи функцияларни жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ролини оширмоқда. Бунда муҳсулотларни ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш натижасида яралувчи ялпи ички маҳсулот ва миллий даромаднинг тенг тақсимланиши ҳисобига давлат бюджети ихтиёрида доимий равишда молиявий ресурслар шаклланиб боради. Давлат ихтиёридаги шакланган пул маблағлар марказлаштирилган пул фонди яъни давлат бюджетида тўпланади. Давлат

бюджетда шаклланган маблағлар мамлакатнинг молиявий сиёсатини юритишининг асосий режасини ўзида ифодалайди.

Ўзбекистон иқтисодиётини янада ривожлантириш ва модернизация қилиш, 2022-2026 йилларга мўлжалланган Тараққиёт Стратегиясини сўзсиз бажариш ва шу асосда иқтисодий ривожланишнинг юқори ва барқарор суръатларини, самарадорлигини ҳамда макроиқтисодий мувозанатни таъминлаш [1] каби устувор вазифаларни амалга ошириш шароитида макро-микродаражадаги молиявий ресурслар оқимларининг барқарор механизмларини шакллантириш долзарб аҳамият касб этади. Молиявий ресурслар оқимларини мустаҳкамлаш, иқтисодиётни ривожланишининг ўзаро нисбийлигини ва тенглигини, унинг турли соҳаларини ривожланиши ва самарали ишлашини ҳамда бюджет даромадлари ва харажатларининг мувозанатини таъминлаш бқорида келтирилган мақсадларга эришишда муҳим ўрин эгаллайди.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Ўзбекистон республикаси давлат бюджети ва маҳаллий бюджетлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар бўйича қатор маҳаллий олимлар ўз тадқиқотларини амалга оширишган. Хусусан, З.Х.Срожиддиновнинг илмий ишида Ўзбекистон Республикаси бюджет тизими унинг таркибий қисмлари ўрганилган. Давлат бюджети билан маҳаллий бюджетлар ўртасидаги ўзаро алоқалар умумий ҳолда қаралган [3].

Иқтисодиёт фанлари доктори, профессор Т.С.Маликов ва П.Жалиловлар тадқиқотларида Давлатнинг бюджет-солиқ сиёсати билан боғлиқ масалаларга асосий эътибор қаратилган [4].

Ш.А.Тошматов, Ш.Р.Ражаббаев, А.Х.Исламкуловларнинг ишларида молиялаштириш ва давлат бюджетига боғлиқ назарий масалалар урганилган[5]. А.Х.Исламкулов ўз ишида Давлат бюджети даромадларини прогнозлаштириш масалаларини кўриб чиқган, Давлат бюджети даромадлари билан ҳар хил даражадаги бюджетлар ўртасидаги муносабатлар қисман қаралган холос[6].

Хорижий олимлардан Brennan G., Buchanan J. ўз тадқиқотларида турли даражадаги бюджетларнинг даромад нуқтаи назаридан ваколатларни тақсимлаш борасида қуйидаги фаразларни шакллантиришган:

биринчидан, бюджет ваколатларини маҳаллий давлат бошқарувида ўтказилиши марказий бюджет харажатларини пасайтириши билан бирга маҳаллий бюджетлар харажатларини ўсишига олиб келади ;

иккинчидан, маҳаллий давлат ҳокимиятининг бюджет сиёсатига оид ваколатлари ортади ҳамда мустақил равишда солиқларни белгилаш имконияти ҳудудлар ўртасида рақобатнинг вужудга келтиради. Маҳаллий давлат ҳокимияти

худудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш мақсадида резидентлар ва бизнесни ривожлантириш учун солиқ ставкаларини пасайтиришлари оқибатида ушбу худудларнинг даромадлари пасаяди [7].

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларни самарадорлигини ошириши ва уни бошқаришнинг бозор усулларига мос келувчи тузилмасини мукаммал шакллантириш мураккаблиги барчага маълум. Шунинг учун бюджет тизимидаги ислохотлар ҳам босқичма-босқич иқтисодий ислохотларнинг бош концепциясига ва устувор йўналишларига мувофиқ равишда амалга оширилаётганини такидлаш лозим.

Бюджет тузилмаси ва бюджетлараро муносабатларни тартбга солиш тушунчалари бўйича иқтисодчи олимлар томонидан турли хил фикрлар билдирилган. Масалан, аксарият адабиётларда бюджет тузилмаси бюджет тизимига қўшиб юборилади ёки муаллифлар бюджет тузилмасининг таърифини аниқ бермайдилар. Бюджет тузилмаси эса бюджет тизимини ташкил қилиш ва унинг тузилиш тамойилларини, турли даражадаги ҳокимият органларининг бюджет ҳуқуқлари ва ваколатлари, даромад ва харажатларни бюджет тизими бўғинлари ўртасида тақсимлаш тамойилларини аниқланишида муҳим аҳамиятга эгадир.

Профессор В.М. Родионова, бюджет тузилмасининг 3 асосий элементини ажратиб кўрсатади: мамлакатнинг бюджет тизими, турли даражадаги ҳокимият органларининг бюджет ҳуқуқлари, бюджет тизими бўғинлари ўртасида даромад ва харажатларни тақсимланиш тамойиллари [8]. Бюджет тузилмасининг ушбу шаклда ёритилиши бюджет тузилмаси молиявий категориясининг замонавий мазмунини тўлақонли равишда ўзида акс эттиради.

Бюджет тизими маҳаллий ва республика даражадаги бюджет бўғинлари ўртасида бюджетга оид муносабатлари йиғиндиси ҳисобланади. Дунё мамлакатлари давлат қурилишидан келиб чиқиб бюджет қурилиши амал қилади. Ўзбекистон Республикаси бюджет тизими бюджетларига республика ва маҳаллий бюджетлар (Қорақалпоғистон республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳар бюджети ҳамда туман ва шаҳар бюджетларидан иборат.

Ўзбекистон Республикаси маҳаллий бюджетларига 2021-2023 йиллар учун мўлжалланган умумдавлат солиқлардан ажратмалар нормативлари 1-жадвалда келтирилган.

Келтирилган маълумотларига кўра, саноати ривожланган худудларда умумдавлат солиқларининг маълум қисми ушбу худуд ихтиёрида

қолдирилатган бўлса, саноатлаштиришни бошлаган ҳудудларда улар тўлиғича мазкур ҳудуд ихтиёрида қолдирилган.

1-жадвал.

2021-2023 йилларда Қорақалпоғистон Республикасининг республика бюджетига, вилоятларнинг вилоят бюджетларига ва Тошкент шаҳрининг шаҳар бюджетига умумдават солиқларидан ажратмалар меъёрлари [2]

Ҳудудлар	2021 йил		2022 йил		2023 йил	
	ЖШ (ЯТТ)дан олинадиган даромад солиғи	ЮШдан олинадиган фойда солиғи	ЖШ (ЯТТ)дан олинадиган даромад солиғи	ЮШдан олинадиган фойда солиғи	ЖШ (ЯТТ)дан олинадиган даромад солиғи	ЮШдан олинадиган фойда солиғи
Қорақалпоғистон	100	100	100	100	100	100
Андижон	100	100	100	100	100	100
Бухоро	100	100	100	100	100	100
Жиззах	100	100	100	100	100	100
Қашқадарё	100	100	100	100	100	100
Навоий	62	100	63	63	75	75
Наманган	100	100	100	100	100	100
Самарқанд	100	100	100	100	100	100
Сурхондарё	100	100	100	100	100	100
Сирдарё	100	100	100	100	100	100
Тошкент в.	45	45	42	40	63	63
Фарғона	100	100	100	100	100	100
Хоразм	100	100	100	100	100	100
Тошкент ш.	5	5	5	5	8	8

Хулоса ўрнида қайд этиш мумкинки, мазкур ажратмалар маҳаллий давлат ҳокимиятининг ушбу солиқ турлари тушумларини ўз вақтида ва тўлиқ таъминлашларини етарли даражада рағбатлантирмайди.

Тартибга солувчи даромадлар ичида жисмоний шахслар даромад солиғи алоҳида ўрин эгаллайди. Маҳаллий бюджетга келиб тушадиган мазкур солиқ

тушумлари жами тартибга солувчи даромадларнинг 60%ни ташкил қилади. Шунингдек, кичик корхоналарнинг ягона ижтимоий тўлови ҳам тартибга солувчи даромадлар ичида аҳамиятлиси ҳисобланади. Унинг жами тартибга солувчи даромадлар ҳажмидаги улуши 20-30 фоизини ташкил қилади. Мазкур солиқ тури бўйича нисбий ва абсолют кўрсаткичларнинг ўсиши кузатилмоқда.

Юқорида айтилганидек, Ўзбекистон Республикаси маҳаллий бюджетлари даромад базасини деформация қилиш мақсадида турли хил бюджетни тартибга солиш методларидан фойдаланилади.

Бир неча йиллардан буён бюджетлараро трансфертлар иш ҳақи, халқ таълими ташкилотларининг ягона ижтимоий тўлови ва ижтимоий нафақаларни молиялаштиришга ажратилмоқда.

2021-2023 йилларда республиканинг 14та худудидан 11 таси трансфертлар олган. 2021-2023 йилларда Андижон, Қашқадарё, Наманган, Самарқанд, Сурхондарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаси энг кўп миқдорда трансфертлар олишган (2-жадвал).

2-жадвал

2021-2023 йилларда Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетидан Қорақалпоғистон Республикаси республика бюджетига ва вилоятларнинг вилоят бюджетларига ажратиладиган тартибга солувчи бюджетлараро трансфертлар миқдорлари [2]

Т/р	Худудлар номи	2021 й.		2022 й.		2023 й.	
		млрд. сўм	%	млрд. сўм	%	млрд. сўм	%
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	1301,4	12,46	1518,0	10,75	2672,4	11,01
2.	Андижон вилояти	876,7	8,40	1682,3	11,92	2805,5	11,55
3.	Бухоро вилояти	440,0	4,21	442,3	3,13	645,9	2,66
4.	Жиззах вилояти	490,0	4,69	824,6	5,84	1284,4	5,29
5.	Қашқадарё вилояти	1577,3	15,10	2051,3	14,53	3819,0	15,73
6.	Наманган вилояти	1284,0	12,30	1704,8	12,08	2899,9	11,94
7.	Самарқанд вилояти	1102,7	10,56	1008,0	7,14	2196,3	9,05
8.	Сурхондарё вилояти	1293,6	12,39	1987,0	14,08	3248,9	13,38
9.	Сирдарё вилояти	534,3	5,12	673,2	4,77	1086,2	4,47
10.	Фарғона вилояти	910,1	8,71	1377,4	9,76	2181,0	8,98
11.	Хоразм вилояти	632,9	6,06	846,6	6,00	1441,4	5,94
Жами		10443	100	14115,6	100	24280,9	100

2-жадвал маълумотлари шуни кўрсатадики, 2021 йилдан бери трансфертлар оладиган ҳудудлар сонида ўзгариш кузатилмаган. Фақатгина Бухоро вилоятида трансфертлар улуши камайса-да, суммаси ўсиб бормоқда. Кичик ҳажмдаги трансфертлар Жиззах, Сирдарё ва Хоразм вилоятлари улушига тўғри келди. Келтирилган маълумотлар яна бир бор ҳудудларнинг трансфертлар олиш миқдорини қисқартирувчи сиёсатни амалга ошириш аҳамиятини тасдиқлайди.

МУҲОКАМА

Ҳудуд бюджетини комплекс таҳлил қилиш орқали ҳудудий қонун чиқарувчи ва ижро ҳокимияти органлари бюджет-солиқ сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш, бюджет маблағларидан фойдаланишнинг самарадорлигини ошириш, бюджет маблағларини ўзлаштириш устидан назоратни кучайтириш масалаларига оид қарорлар қабул қилишлари учун керакли маълумотларга эга бўладилар. Бу ерда яна бир муҳим масала «Ташаббусли бюджет» лойҳасига келиб тушган таклифларнинг мазмунига қараб мамлакатимиз ҳудудларидаги ижтимоий соҳага оид қандай муаммолар бор эканлиги ҳамда уларнинг қайси вилоятларга қанчадан тўғри келиши борасида ҳақиқий ҳолатни билиш мумкин.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида, юқоридаги мулоҳазалардан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистоннинг яқин истиқболдаги тараққиёти жараёнида маҳаллий бюджетларнинг даромадлари мутаносиблигини таъминлашга қуйидагича ёндашиш борасида таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди:

– ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий ривожланишига ва самарали бошқарувига эришиши ҳамда даромадларни оширишда маҳаллий бюджетлар даромадларини тенглаштиришнинг ижобий таъсир доирасининг кенгайишига эътиборга қаратиш;

– бюджет трансфертлар тизими маълум мезонлар асосланиши, шаффофлигини таъминлаш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги 60-сонли Фармони*

2. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва Давлат бюджети параметрлари прогнози тўғрисида”ги Қарорлари. Манба: www.lex.uz.*

3. Сирожиддинова З.Х. Ўзбекистон Республикаси бюджет тизими: Дарслик. – Тошкент, 2010. – 500 б.
4. Маликов Т., Жалилов П. Бюджет-солиқ сиёсати. – Т.: “Академнашр”, 2011. – 472 б.
5. Тошматов Ш.А., Ражаббаев Ш.Р., Исламкулов А.Х. Молиялаштиришнинг инновацион усуллари. Монография. – Т.: “Молия” нашриёти, 2015. – 160 б.
6. Исламкулов А.Х. ва б. Давлат бюджети даромадларини прогнозлаштириш. Монография. – Т.: “Spectrum Media Group” нашриёти, 2015. – 160 б.
7. Brennan G., Buchanan J. “Towards a Tax Constitution of Leviathan” *Journal of Public Economics*, 8, p. 255-274.
8. Родионова В.М. Современные требования к бюджетному законодательству // *Финансы*, 1998, №7–С. 11.

MAHALLIY BUDJETLAR DAROMADLAR BAZASINI MUSTAHKAMLASH YO‘LLARI

Ataniyazov Jasurbek Xamidovich

TMI, “Xalqaro moliya-kredit” kafedrasini mudiri

iqtisodiyot fanlari doktori, professor

E-mail: jasurbek156@gmail.com

Uzoqov Xusanboy Numonjonovich

BMA magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mahalliy budjetlarning daromadlari, ularni joriy holati tahlili hamda daromadlar bazasini shakllantirishdagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi o‘rganilib, mamlakatimizda qo‘llanilish imkoniyatlari tahlil qilingan.

***Kalit so‘zlar:** mahalliy budjetlar, budjet daromadlari, daromadlar bazasi, xarajatlarni rejalashtirish, davlat budjeti, moliyaviy resurslar.*

WAYS OF STRENGTHENING THE REVENUE BASE OF LOCAL BUDGETS

ANNOTATION

In this article, the income of local budgets, the analysis of their current state, the existing problems in the formation of the income base and the experience of foreign countries in their elimination are studied, and the possibilities of their application in our country are analyzed.

***Key words:** local budgets, budget revenues, revenue base, expenditure planning, state budget, financial resources.*

KIRISH

Rivojlangan mamlakatlarda mahalliy budjet mustaqil ravishda mahalliy soliqlar va yig‘imlar hisobiga shakllantiriladi. Bizning respublikamizda ham mahalliy budjet daromadlarini mahalliy soliqlar va yig‘imlar tashkil etadi. Mahalliy budjetlar umumdavlat iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarini amalga oshirishda, birinchi navbatda, ijtimoiy infrastrukturani saqlash va rivojlantirishga davlat mablag‘larini taqsimlashda alohida ahamiyatga ega. Mamlakat budjetining tuzilishi birinchi navbatda davlat

tuzilishiga bog'liq bo'ladi. Unitar tuzilishga ega bo'lgan mamlakatlarda budget tizimi ikki bosqichdan, davlat budgeti va mahalliy budgetlar dan iborat. Federal tuzilishga ega bo'lgan mamlakatlarda budget tizimi uch bo'g'indan iborat. Mahalliy budgetlar davlatning moliya tizimini asosiy tarkibiy qismini tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-dekabrda Farmoniga muvofiq mahalliy budgetlarning daromad bazasini tubdan mustahkamlash va nomarkazlashtirish asosida hududlarni kompleks rivojlantirishni barqaror moliyalashtirish, budgetlararo munosabatlarni yanada takomillashtirish, mahalliy davlat hokimiyati organlarining moliyaviy erkinligini kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga ko'maklashish, yangi ish joylari yaratish hamda aholi bandligini ta'minlash, muhandislik-kommunikatsiya, yo'l-transport va ijtimoiy infratuzilmani jadal rivojlantirish hisobiga soliq salohiyatini kengaytirish bo'yicha aniq maqsadga yo'naltirilgan chora - tadbirlarni amalga oshirishda ularning mas'uliyatini oshirishni ta'minlash muhim vazifalardan biridir [1].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mahalliy budget – davlat budgetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'lari jamg'armasini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda daromadlar mablag'lari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq mablag'lar uchun ajratilgan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Shuni ta'kidlash lozimki, mahalliy byudjetlar imkoniyatlarini baholash bevosita ushbu tushunchaning tub mohiyatini aniqlashni talab qiladi. Iqtisodchi olim I.Zaripova va V.Xafizovalar o'z tadqiqotlarida “hududiy moliyaviy imkoniyat” tushunchasi bilan “mahalliy moliyaviy imkoniyat” tushunchasini bir tomondan, “moliyaviy resurslar” va “moliyaviy imkoniyatlar” tushunchalarini ikkinchi tomondan bir xil ma'noda talqin etganlar [3].

A.СЕМЕHOB esa byudjetlararo munosabatlarda hududlarning faqatgina soliq faoliyatiga e'tiborni qaratib, ulardagi imkoniyatlarning boshqa manbalari ularning tahlilidan chetda qolib ketgan [4].

Bir qator rus iqtisodchi olimlar esa hududlarning daromad bazalarini mustahkamlashda faqatgina soliq siyosatini fiskal maqsadlaridan kelib chiqib fiskal siyosatga bog'liq bo'lmagan mustaqil siyosat turlaridan biri hisoblanadi deb ko'rsatishgan [5].

Shuningdek, mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan T.S.Malikov fiskal siyosatni “byudjet-soliq siyosati” talqinida tadqiqot olib borib, uning mazmuniga “bir tomondan, byudjet daromadlarini (oqilona) shakllantirish, ikkinchi tomondan, byudjet xarajatlarini (samarali) sarflash bilan bog‘liq” [6] deb ko‘rsatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Har qanday mustaqil davlat moliyaviy siyosatining zaruriy komponenti mahalliy o‘zini-o‘z boshqarish organlarining mavjudligiga borib taqaladi. Mahalliy va o‘zini-o‘z boshqarish organlariga yuklangan vazifalarni bajarish uchun ularga muayyan mulkiy va moliyaviy budjet huquqi beriladi.

Bu huquqlar o‘z budjetlarini tuzish, ko‘rib chiqish, tasdiqlash, ular boshqaruviga berilgan korxonalarini boshqarish va ulardan daromad olish imkoniyatini yaratadi.

Hududiy davlat boshqaruv organlari moliyaviy tizimining asosiy tarkibiy qismi – bu mahalliy budjet qismi hisoblanadi.

Mahalliy budjetlarning davlat budjet siyosatidagi tutgan o‘rni mahalliy budjetlar daromadlarini tashkil etish hamda uning tarkibini belgilashda moliyaviy asos bo‘ladi. Mahalliy budjetlar moliyaviy mustaqilligini taminlash uchun ularning daromadlar bazasini ham mustaxkamlash zarur.

1-jadval.

2019-2021 yillarda davlat budjeti daromadlarining o‘zgarishi dinamikasi (mlrd.so‘m) [2]

Ko‘rsat kichlar	Yillar	2019	2020	2021
I. DAROMADLAR (MAQSADLI JAMG‘ARMALARSIZ) - JAMI		112 165,40	132 938,00	164 680,3
1. Bevosita soliqlar		31 676,80	45 206,90	58 930,4
1.1	Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i	16 360,60	28 712,20	38 363,3
1.2	Yagona soliq to‘lovidan Davlat byudjetiga ajratmalar	1 988,70	1 353,90	1 649,4
1.3	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i	12 668,50	15 140,80	18 917,7
1.4	Tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo‘yicha qat‘iy belgilangan soliq	658,9		
2. Bilvosita soliqlar		46 427,20	46 428,40	56 290,5
2.1	Qo‘shilgan qiymat solig‘i	33 809,80	31 177,40	38 439,0
2.2	Aktsiz solig‘i	10 314,70	11 697,30	13 086,6
2.3	Bojxona boji	2 302,70	3 553,70	4 764,9
3. Resurs to‘lovlari va mulk solig‘i		19 680,70	21 257,00	23 036,4
3.1	Mulk solig‘i	2 360,20	1 974,30	2 457,3

3.2	Yer solig'i	2 313,20	2 386,70	4 082,8
3.3	Er osti boylıklaridan foydalanganlik uchun soliq	14 692,80	16 417,10	15 811,9
3.4	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	314,5	478,8	684,4
4.	Yuqori daromaddan olinadigan soliq	107,9		
5.	Boshqa daromadlar	14 272,80	20 045,80	26 423,1

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkin-ki, davlat budjeti daromadlarining tarkibida bevosita soliqlarning ulushi ortib bormoqda. 2019 yilda bevosita soliqlar hajmi 2021 yilga qaraganda deyarli 2 barobar tafovut kuzatishimiz mumkin. Bilvosita soliqlar hajmi esa esa bevosita soliqlarga qaraganda nisbatan sekin o'sishi kuzatilgan va 46,4 trln. so'mdan 56,3 trln. so'mga yetgan.

Biz yuqorida mahalliy budjet daromadlari haqida umumiy ma'lumot berib o'tdik. Endi mahalliy budjetlar daromadlarining davlat budjeti daromadlaridagi ulushini tahlil qilish uchun quyidagi jadval ma'lumotlaridan foydalanamiz (2-jadval).

2-jadval.

Mahalliy budjet daromadlarining 2019-2021 yillardagi dinamikasi tahlili (mlrd.so'm) [2]

Daromadlar	YILLAR		
	2019	2020	2021
Davlat budjeti (mlrd.so'm)	112 165,4	132 938,1	164 680,3
shu jumladan:			
Respublika budjeti (mlrd.so'm)	77031,2	105 235,2	129506,9
Davlat budjetiga nisbatan salmog'i (foizda)	68,7	79,2	78,6
Mahalliy budjetlar (mlrd.so'm)	35134,2	27702,9	35173,4
Davlat budjetiga nisbatan salmog'i (foizda)	31,3	20,8	21,4

O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlari keyingi yillarda zanjirli ravishda o'sib borgan. Shuningdek, bir vaqtning o'zida mahalliy budjetlarning daromadlari davlat budjeti daromadlariga nisbatan ancha oshgan, ya'ni 2.1-jadval ma'lumotlariga ko'ra davlat budjeti daromadlari tarkibida respublikasi budjetlarining ahamiyati ortib bormoqda. Jumladan, 2021 yilda davlat budjeti 2019 yilga nisbatan qariyb 1,5 barobarga ortgan. Tahlil qilinayotgan yillarda respublika budjeti daromadlari 1,67 barobarga ortgani holda, mahalliy budjetlar daromadlari esa o'zgarmagan.

3-jadval.

Mahalliy soliqlarning O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlaridagi ulushi (2019-2021 yillar) [2]

Ko‘rsatkichlar	2019 yil	2020 yil	2021 yil
Davlat maqsadli jamg‘armalar daromadlarisiz - jami	100	100	100
Shundan;			
Mahalliy soliqlar jami;	4,2	3,2	4,0
Mol-mulk solig‘i	2,1	1,5	1,5
Yer solig‘i	2,1	1,8	2,5

Davlat budjetining mahalliy budjetlardagi salmog‘i nisbatan past bo‘lib qolmoqda, 2019 yilda bu ko‘rsatkich 35173,4 mlrd. so‘mni tashkil etib, jami Davlat budjeti daromadlariga nisbatan 21,4 foizni tashkil etgan.

Mahalliy budjetlar daromadlari Davlat budjeti daromadlaridagi ulushining o‘shishi salbiy holat hisoblanib, bu esa o‘z navbatida mahalliy budjetlar daromadlar bazasining mustahkamlanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin va o‘z navbatida mamlakat iqtisodiyotiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

3-jadval ma‘lumotlaridan ko‘rishimiz mumkinki, mahalliy soliqlar bo‘yicha davlat budjetiga tushum 2019 yildagi ulushi 2021 yilga kelib 0,2 foizga kamaygan. Shunga mos ravishda 2019 yilda jami davlat budjeti daromadlarida yer solig‘i 2,1 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilga kelib 0,4 foizga oshgan.

MUHOKAMA

Barchamizga ma‘lumki, mahalliy budjetlarning eng muhim, asosiy daromad manbayi bo‘lib mahalliy soliq va yig‘imlar hisoblanadi. Ular hozirga qadar mahalliy budjet daromadlarim o‘shishiga qarab mutanosib ravishda shakllantirilib, takomillashtirilmoqda. Agarda mamlaktda bo‘layotga mahalliy budjet islohotlariga nazar tashlaydigan bo‘lsak, mahalliy budjetlarning mavqeyini oshirish borasidagi chora-tadbirlarning aniq yo‘nalishi mahalliy budjetning daromad manbayini mustahkamlashga qaratilgandir. Bugungi kunga kelib ularning yangi turlari joriy etildi va amaliyotda samarali qo‘llanilib kelinmoqda.

Rivojlangan mamlakatlardagi mahalliy moliyaning tashkil etishning tajribasi shundan dalolat beradiki, aholiga yaratiladigan ijtimoiy ne‘matlarni (maorif, sog‘liqni saqlash, fan, ijtimoiy himoya va boshqalar) yetkazish asosan, mahalliy byudjetlar orqali yetkaziladi. Hozirda mahalliy davlat organlariga davlatning ijtimoiy siyosatini amalga oshirishdek muhim vazifa yuklatilgan. Mamlakatning turli hududlarida

istiqomat etuvchi aholiga ijtimoiy – madaniy xizmat ko‘rsatish harajatlarini moliyalashtirish esa, asosan, mahalliy byudjetlar orqali amalga oshiriladi. Ma’lumki, davlatning ijtimoiy siyosatini amalga oshirish juda katta moddiy va moliyaviy resurslarni talab etadi. Umuman, davlat pul resurslarini mavjud byudjet tizimi bo‘g‘inlari o‘rtasida taqsimlanishi asosan, quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

- barcha darajadagi byudjetlarning mustaqilligi;
- byudjet tasnifi tizimi, hisob-byudjet hujjatlari va byudjet jarayoni tuzilishining yagonaligi;
- turli darajadagi byudjetlarning o‘zaro bog‘liqligi;
- davlat daromadlarini aniq manbalar bo‘yicha va harajatlar yo‘nalishlari (moddalari) bo‘yicha rejalashtirish;
- Davlat byudjeti harajatlarini byudjetdan ajratiladigan mablag‘lar doirasida sarflash.

XULOSA

Mamlakatimiz budjet tizimida hali hal qilinishi kerak bo‘lgan muammolar va amalga oshirilishi kerak bo‘lgan ishlar mavjuddir. Avvalambor yo‘lga qo‘yilishi kerak bo‘lgan eng muhim ishlardan biri, bu budjetdan moliyalashtirilayotgan muassasalar o‘z faoliyatlarida budjet mablag‘laridan oqilona foydalanishini nazorat qilish, budjet intizomiga to‘liq rioya etilishini ta‘minlash, budjet mablag‘larine ko‘zlangan maqsadlarga sarflanayotganligini yanada nazorat ostiga olishni yo‘lga qo‘yish kerak.

Avvalambor budjet jarayonida daromadlar o‘z vaqtida shakllantirilmasa, qancha xarajatlar rejalashtirilmasin hech qanday natijaga erishib bo‘lmaydi. Daromadlarni o‘z vaqtida kelib tushishini ta‘minlashni yo‘lga qo‘yish kerak. Qolaversa budjetdan qilinadigan xarajatlarni ham samarali taqsimlash va sarflash maqsadga muvofiqdir. Buning uchun moliya organlarining, g‘aznachilikning joylardagi xodimlari, budjet tashliktlari va budjet jarayonida qatnashadigan boshqa sub`ektlarning kadrlar muammosi batamom hal qilinishi kerak. Davlat budjeti mablag‘larini suiste`mol qilinishini oldini olinishini, iqtisod qilinishini bevosita mamlakatimiz budjet tizimida tatbiq etilgan g‘aznachilik va davlat xaridlarini amalga oshirish bilan bevosita bog‘lashimiz mumkin. Biz bitiruv malakaviy ishining ushbu bobida g‘aznachilik tomonidan budjetga tushadigan daromadlarni to‘liq qamrab olinishi, davlat xaridini yanada takomillashtirish masalasi, davlat xaridini tashkiliy-huquqiy mamlakatimiz budjet jaroyoni qatnashuvchi sub`ektlar hodimlarini malakasini oshirish, aholini ish bilan banlik darajasini oshirib, aholiga ajratiladigan ijtimoiy himoya xarajatlarini kamaytirib, mablag‘larni boshqa sohalarga yo`naltirish kabi takliflarni berildi. O‘ylaymizki ushbu takliflar mamlakatimiz budjeti sohasida o‘z samarasini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. 2013 yil 26 dekabr*
2. *<https://openbudget.uz/> - O'zbekiston Respublikasining "Ochiq budjet" portal ma'lumotlari*
3. *Зарипова И.Р., Хафизова В.Р. Баланс финансовых ресурсов территорий. 2-изд. Уфа: ГП Принт, 2001, 86-90 б.*
4. *Семенов А.В. Механизм распределения налогов между бюджетами регионов. М.: АОЗТ «Маска», 1999, с. 21-28.*
5. *П.Горкина, Н.Л.Тумановой, Н.Н.Шановаловой, Ю.В.Якутина. Экономика и право. Энциклопедический словарь Габлера. Пер. С нем. Под ред. А – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. С.108.*
6. *Malikov T.S. Byudjet-soliq siyosati / T.S.Malikov, P.T.Jalilov; T.S.Malikovning umumiy tahriri ostida, O'z.R. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, TMI.-T.Akademnashr, 2011.-6-bet.*

MAHALLIY BUDJETLAR XARAJATLARINI REJALASHTIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Ataniyazov Jasurbek Xamidovich

TMI, “Xalqaro moliya-kredit” kafedrasini mudiri

iqtisodiyot fanlari doktori, professor

E-mail: jasurbek156@gmail.com

Ro‘zimatov Axmadjon Xayrullo o‘g‘li

BMA magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mahalliy budjetlarning xarajatlari, ularni joriy holati tahlili hamda xarajatlarni rejalashtirish muammolari va ularni bartaraf etish bo‘yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi o‘rganilib, mamlakatimizda qo‘llanilish imkoniyatlari tahlil qilingan.

***Kalit so‘zlar:** davlat budjeti, mahalliy budjetlar, budjet xarajatlari, xarajatlarni rejalashtirish, moliyaviy resurslar.*

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF LOCAL BUDGET COST PLANNING

ANNOTATION

In this article, the costs of local budgets, their current state analysis, as well as the problems of cost planning and the experience of foreign countries on their elimination, are analyzed, and the possibilities of their application in our country are analyzed.

***Key words:** state budget, local budgets, budget expenditures, expenditure planning, financial resources.*

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarini yanada rivojlantirish qaratilgan tub iqtisodiy islohotlar o‘tkazilishi budjet tizimi, jumladan, mahalliy budjetlar ahamiyatini yanada oshiradi. Bunda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi mahalliy budjetlarning moliyaviy barqarorligiga bog‘liq bo‘ladi. Islohotlar chuqurlashishi bilan mahalliy budjetlar tomonidan moliyalashtiriladigan choratadbirlar hajmi oshishi natijasida ular ixtiyorida qoluvchi daromadlarni kengayib borishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2018 yil 11 maydagi “O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti pul mablag‘larini kassali rejalashtirish va boshqarishni amalga oshirish bo‘yicha hujjat shakllari va ularni taqdim qilish tartibi to‘g‘risida”gi yo‘riqnomasi qabul qilingan bo‘lib, yo‘riqnoma O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G‘aznachiligi va uning hududiy bo‘linmalari (bundan buyon matnda G‘aznachilik bo‘linmalari deb yuritiladi), O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi (bundan buyon matnda DSQ deb yuritiladi), O‘zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo‘mitasi (bundan buyon matnda DBQ deb yuritiladi), shuningdek soliq va yig‘imlarni undirish bo‘yicha boshqa vakolatli organlar (bundan buyon matnda boshqa vakolatli organlar deb yuritiladi), budjet tashkilotlari va budjet mablag‘lari oluvchilarga nisbatan tatbiq etiladi [2].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Ushbu mavzu doirasida xorijiy olimlardan P.Samuelson soliqlar va davlat xarajatlari bilan ish ko‘ruvchi fiskal siyosat, pul siyosati bilan qo‘shilganda yuqori darajadagi aholi bandligini yuzaga keltiruvchi barqaror iqtisodiyotni maqsad qilib qo‘yadi, lekin bu yerda narxlar qadrsizlanishi ma’lum darajada hisobga olmaydi, deb fiskal ahamiyatini baholashga uringan [3].

Xususan, S.Fisher, R.Dornbush va R.Shmalenzilar yaxlit olingan davlat xarajatlari va soliq sohasidagi muammolarni hal etishga qaratilgan deb fiskal siyosatga aniqlik kiritishga harakat qilishgan [4].

Rus olimi Y.F.Borisov fiskal siyosat davlat tomonidan byudjet daromadlari va xarajatlarini tartibga solishga qaratilgan davlatning yaxlit olingan moliyaviy chora- tadbirlar majmuasi deb ko‘rsatadi. Shuningdek, zamonaviy fiskal siyosat moliyaviy resurslardan samarali foydalanish va moliyalashtirish manbalarini shakllantirish hamda uning asosiy vazifasi davlat xazinasini to‘ldirish hisoblanadi [5].

Mahalliy olimlardan iqtisodiyot fanlari doktori, professor T.S.Malikov fiskal siyosatni “byudjet-soliq siyosati” talqinida tadqiqot olib borib, uning mazmuniga “bir tomondan, byudjet daromadlarini (oqilona) shakllantirish, ikkinchi tomondan, byudjet xarajatlarini (samarali) sarflash bilan bog‘liq” deb ko‘rsatadi [6].

TAHLIL VA NATIJALAR

Mahalliy budjetlar umumdavlat iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarini amalga oshirishda, birinchi navbatda, davlat mablag‘larini taqsimlash va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular mahalliy hokimiyatning faoliyat ko‘rsatishlarida moliyaviy manba bo‘lib, davlatning ijtimoiy siyosatini joylarda amalga oshirishda asosiy rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi va ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyoti sari yo‘l tutishi

davrida budjetning va mahalliy budjetlarning respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi roli yanada oshdi. Aholini ijtimoiy himoyalash maqsadida budjetdan ko'p miqdorda mablag' talab qilinadi, ushbu mablag'larni berish mahalliy budjetlar tomonidan amalga oshiriladi. Shunday ekan, mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish hozirgi bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida respublika va uning hududlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval.

Mahalliy budjet xarajatlari [1]

Xarajat turlari
Ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari
Iqtisodiyot xarajatlari
Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari buyurtmachi bo'lgan markazlashtirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish xarajatlari
Mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini saqlab turish xarajatlari
Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika budjetining, viloyatlar viloyat budjetlarining va Toshkent shahri shahar budjetining zaxira jamg'armalarini shakllantirish xarajatlari
Davlat yoki jamoat ehtiyojlari uchun er uchastkalarining olib qo'yilishi munosabati bilan yuridik va jismoniy shaxslarga etkazilgan zararining o'rnini qoplash xarajatlari
Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika budjetining, viloyatlar viloyat budjetlarining va Toshkent shahri shahar budjetining mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar va tadbirlarning xarajatlari

Budjet kodeksiga muvofiq Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlari balanslashtirilgan daromadlar va xarajatlarga ega bo'lishi lozim. Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlari taqchilligiga yo'l qo'yilmaydi.

Hududlarning budjetini rejalashtirishda:

- tovar ishlab chiqarish va bozor xizmatlari hajmi (doimiy va joriy narxda);
- iqtisodiyot va ijtimoiy sohada bandlik soni;
- asosiy fondlarning kiritim va chiqim (doimiy va joriy narxda);
- qo'shimcha qiymatni o'z ichiga olgan holda ishlab chiqarilgan yalpi hududiy mahsulot (YaHM) hajmi;
- narx ko'rsatkichlari;
- tovar ishlab chiqarish va bozor xizmatlari uchun xarajat tuzilmasi;

tovar ishlab chiqarish va bozor xizmatlarining umumlashgan ko‘rinishdagi (amortizatsiya, mehnat haqi, balans daromadi) moliyaviy ko‘rsatkichlari; umumiy va soliq turlari bo‘yicha umumdavlat va mahalliy budjetlar daromadlari; budjetdan tashqari fondlar daromadlarini qamrab oladi.

O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi ishlab chiqilishi va amaliyotga tadbiiq etilishi davlat moliyasini boshqarishning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirishga, budjet siyosatining ustuvor yo‘nalishlarini tartibga solishga, budjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirishga va davlat xizmatlari ko‘rsatish sifatini yanada yaxshilashga xizmat qilmoqda.

2-jadval.

2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasi davlat budjetining (maqsadli jamg‘armalarsiz) xarajatlari [3]

Ko‘rsatkichlar		2019 yil	2020 yil	2021 yil
Xarajatlar jami		118 008,7	144 142,7	188 633,9
1.	Ijtimoiy xarajatlar	63 542,4	74 231,8	92 613,5
2.	Iqtisodiyot xarajatlari	18 485,2	16 692,8	21 669,2
3.	Investitsiya xarajatlarini moliyalashtirish	7 048,5	18 843,7	29 345,2
4.	Davlat boshqaruvi, adliya va prokuratura va sud organlarini saqlash xarajatlari	5 315,0	7 826,4	8 481,7
5.	O‘zini o‘zi boshqarish organlarini saqlash xarajatlari	701,1	817,7	1 037,1
6.	O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, shahar va tumanlar budjetlarining zaxira jamg‘armalari	985,4	1 506,2	1 401,8
7.	Davlat tomonidan NNT va fuqarolik jamiyatning boshqa inistitutlarini qo‘llab-qo‘vvatlash xarajatlari	37,8	47,5	95,6
8.	Davlat qarzlariga xizmat ko‘rsatish va qoplash xarajatlari	1 089,2	1 816,4	2 238,2
9.	Boshqa xarajatlar	20 804,1	22 360,3	30 901,8

Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlariga asosan, 2021 yil uchun Davlat budjeti xarajatlari 188,6 trln. so‘m miqdorida, shundan, respublika budjeti xarajatlari

122,9 trln.so‘m hamda mahalliy budjetlar xarajatlari 65,6 trln.so‘m miqdorida tasdiqlangan edi. Koronavirus pandemiyasining tarqalishi, karantin choralarining qo‘llanilishi 2020-2021 yillarda yuz bergan tabiiy ofat va texnogen avariylar Davlat budjeti xarajatlariga jiddiy o‘zgartirishlar kiritishni talab etdi. Davlat budjetining 2021 yildagi xarajatlari 188 633,9 mlrd. so‘mni yoki YaIMga nisbatan deyarli 26,0 foizni tashkil etdi.

3-jadval.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti xarajatlarida mahalliy budjetlarning tutgan o‘rni [3]

Xarajatlar	Yillar		
	2019	2020	2021
Davlat budjeti (mlrd.so‘m)	118008,7	144142,7	188257,1
shu jumladan:			
Respublika budjeti (mlrd.so‘m)	65959,0	96952,0	122722,2
Davlat budjetiga nisbatan salmog‘i (foizda)	55,9	67,3	65,2
Mahalliy budjetlar (mlrd.so‘m)	52049,7	47190,7	65534,9
Davlat budjetiga nisbatan salmog‘i (foizda)	44,1	32,7	34,8

Yuqoridagi ma’lumotlardan davlat budjeti xarajatlarining respublika va mahalliy budjetlar o‘rtasidagi nisbati yildan-yilga ortib borayotganini kuzatishimiz mumkin. 2019 yilda mahalliy budjetlar xarajatlarining davlat budjetidagi ulushi 44,1 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2020 yilga kelib qariyb 12 foizga pasayish kuzatilgan. Respublika budjetida esa buni aksi 55,9 foizdan 67,3 foizga yetgan. Davlat budjeti tarkibida respublika budjeti xarajatlarining ortishining asosiy sababi koronavirus pandemiyasi davrida sog‘liqni saqlash xarajatlarining ortishiga borib taqaladi. 2021 yilda esa mahalliy budjetlar hajmi 18 trln 344,2 mln so‘mga ortgan.

Mamlakatimizda makroiqtisodiy muvozanat va barqaror iqtisodiy o‘rtni saqlab qolish, davlat budjeti balansliligi va barqarorligini ta’minlash, davlat qarzining asossiz oshishiga yo‘l qo‘ymaslik, aholi daromadlari va turmush darajasini yanada yuksaltirishni ta’minlash, chuqur tarkibiy o‘zgartirishlar hamda ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan faol investitsiya siyosatini yuritish, budjetlararo munosabatlarni takomillashtirish, hududlar daromad bazasini oshirish hamda mahalliy budjet xarajatlarini optimallashtirish hisobiga subventsiya oluvchi hududlar sonini qisqartirishdek muhim yo‘nalishlarga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda.

MUHOKAMA

Tadqiqotlar asosida, mahalliy darajada budjet jarayonini takomillashtirishning asosiy vositalari sifatida quyidagilarni qayd etish maqsadga muvofiqdir:

1) barcha darajadagi budjetlar uchun o‘rta muddatli va natijaga yo‘naltirilgan budjetlashtirish tamoyillarini qonuniy asosda mustahkamlab quyish;

2) moliyaviy resurslarning hokimiyatning yuqori pogonasida maksimal kontsentratsiyalashuvi faqatgina davlat budjeti kurulishining zaruriy boskichi ekanligini tan olish. Moliyaviy sohada barqarorlik hamda samarali jamlanish va mablag‘larni taksimlovchi hujjat sifatidagi budjetga yondashuvlarning o‘zgarishi yakunda budjet tizimining markazlashganlik darajasining yanada pasayishiga va budjetlar mustaqilligining ortishiga olib kelishi lozim;

3) barcha darajadagi budjetlarni nazorat qilishning amaliy tizimini ta‘minlash. Bu nazorat-taftish organlarining adekvat tizimini yaratishni nazarda tutadi;

4) aynan mahalliy budjetlardan boshlab budjet shaffofligini ta‘minlash. Bu ish nafaqat budjet tugrisidagi (shaffoflikni hozirgi kun nuqtai nazaridan tushunish) qonunlarni chikarish, balki fukarolarning batafsil ma‘lumotlar (o‘quv dasturlari, hokimiyat organlari moliyasini o‘rganishga maktablardan boshlab maqsadli grantlar ajratish, hududning moliya tizimini eng yaxshi bilimdonligiga tanlovlar e‘lon qilish)ga ega bo‘lishga qiziqishlarini rag‘batlantirish, budjet ijrosi holati va sifati tugrisida ommaviy ma‘ruzalar va diskussiyalar o‘tkazish.

XULOSA

Ushbu maqolada yoritilgan fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, mahalliy budjetlar miqyosida natijaga yunaltirilgan o‘rta muddatli budjetlashtirish mexanizmini amaliyotga tatbiq etish bizga joriy budjetlashtirish tizimida mavjud bo‘lib kelayotgan yuqorida ko‘rib chiqilgan kuplab muammolarni hal etish imkonini yaratadi. Umuman olganda, davlat budjetini o‘rta muddatli rejalashtirishni joriy etish bizga bir qator afzalliklar olib keladi va buni natijaga yunaltirilgan budjetlashtirishni tashqil etish hamda davlat budjetini o‘rta muddatli rejalashtirishni hududlarda tashqil etish amaliyotini o‘rganish orqali tadqiq etdik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. 2013 yil 26 dekabr*
2. *O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2018 yil 11 maydagi “O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti pul mablag‘larini kassali rejalashtirish va boshqarishni amalga oshirish bo‘yicha hujjat shakllari va ularni taqdim qilish tartibi to‘g‘risida”gi yo‘riqnomasi*
3. *<https://openbudget.uz/> - O‘zbekiston Respublikasining "Ochiq budjet" portal ma‘lumotlari*
4. *Финшер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. Пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1993. С.512.*

5. Самуелсон П. Экономика Т.1. пер. с англ. - М. Республика, 1993
6. Борисов Йе.Ф. Экономическая теория. – М.: Юрист. 1997. С. 505.
7. Malikov T.S. Byudjet-soliq siyosati / T.S.Malikov, P.T.Jalilov; T.S.Malikovning umumiy tahriri ostida, O‘z.R. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, TMI.- T.Akadempnashr, 2011.-6-bet.

МАМЛАКАТИМИЗДА ТАШҚИ САВДО ОПЕРАЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Алимардонов Элшод Дилшодович

ТМИ, “Халқаро молия-кредит” кафедраси доценти

иқтисодиёт фанлари номзоди

E-mail: alimardonoved@gmail.com

Туляганов Умиджон Сабиржонович

БМА магистранти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада мамлакатимизнинг ташқи савдо операцияларини амалга оширилиши ва уларни бошқаришда ташкилий-иқтисодий механизмларни тутган ўрни, объектив зарурлиги, функционал вазифалари ва мамлакат савдо баланси тақчиллигини камайтириш истиқболлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: *ташқи савдо операциялари, экспорт, импорт, реэкспорт, реимпорт, савдо баланси.*

DEVELOPMENT TENDENCIES OF FOREIGN TRADE OPERATIONS IN OUR COUNTRY

ANNOTATION

In this article, the role of organizational and economic mechanisms in the implementation of foreign trade operations of our country and their management, objective necessity, functional tasks and prospects for reducing the country's trade balance deficit are highlighted.

Key words: *foreign trade operations, export, import, management of foreign trade operations, re-export, re-import, trade balance..*

КИРИШ

Ривожланган мамлакатлар тажрибасидан кўриш мумкин-ки, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлашда ташқи савдо операциялари муҳим ўрин эгаллайди. Иқтисодиётга инновацион фан-техника ютуқларини кенг миқёсда жорий этилиши, арзон ишчи кучи ва хом-ашё ресурсларига бўлган эҳтиёжининг тобора ортиб бориши натижасида мамлакатларнинг ташқи иқтисодий фаолияти дунё иқтисодиётига интеграциялашув жараёнлари янада

кучаяди. Ушбу интеграция жараёнрининг марказида ташқи савдо операциялари ётади ҳамда уларни самарали бошқарилишида намоён бўлади. Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодийига интеграциялашувини янада кучайтиришда ташқи савдо операциялари ҳажмини кенгайтириш ва уларнинг ташкилий-иқтисодий бошқаруви ижросини таъминлаш мамлакатимиз халқаро иқтисодий муносабатларида муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизни халқаро савдо операцияларини ҳажмини кенгайтириш ва халқаро иқтисодий интеграция жараёнларидани иштирокини такомиллаштириш Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Тараққиёт стратегиясида акс этирилган. Стратегиянинг 97-мақсади “Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш ва Евроосиё Иқтисодий Иттифоқи билан интеграция жараёнларини чуқурлаштириш” деб номланиши ва айнан халқаро иқтисодий глобаллашув жараёнларига киришишини янада тезлаштиришга эътибор қаратилган [1].

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Иқтисодий глобаллашув шароитида мамлакатимизнинг ташқи иқтисодий фаолияти, ҳамкор мамлакатларнинг иқтисодий-сиёсий жараёнларидаги кузатилаётган ўзгаришлар ҳамда унинг ривожланиш хусусиятлари, ташқи иқтисодий фаолиятга таъсир этувчи ишлаб чиқариш, ишчи кучи ва капитал каби омиллар кўплаб хорижий иқтисодчи олимлар томонидан ўрганилган. Ташқи савдо назариясининг оталари, классик иқтисодчи олимлар А.Смит ва Д.Рикардолар ўз тадқиқотларида халқаро айрибошлашнинг асосий иқтисодий назарияларига бағишланган бўлса, бошқа қатор иқтисодчи олимлар ташқи иқтисодий фаолият ва халқаро савдони ривожлантиришнинг замонавий ривожланиш тенденциялари ва хусусиятларини ўрганишган [2].

Е.Нейрман халқаро савдонинг ривожланиш тенденцияларининг асосий хусусиятлари, халқаро савдода мамлакат экспорт рақобатбардошлигининг интенсив ва экстенсив чегаралар билан муносабатларини тадқиқ этган ҳолда халқаро савдонинг замонавий моделларини ишлаб чиққан [3]. Рус иқтисодчи олимлари Е.Звонова ва А.Кузнецовлар ташқи иқтисодий муносабатларини ривожлантиришда юзага келувчи глобал номутаносибликлар ҳамда уларни тартибга солиш, шунингдек ташқи савдонинг ривожланишига таъсир кўрсатувчи турли хилдаги божхона тўсиқларини юмшатиш ва бартараф этиш бўйича тадқиқотларини олиб боришган [4].

Маҳаллий иқтисодчи олимларидан Л.Мингишов илмий изланишида халқаро рақобатлашув шароитида самарали ташқи иқтисодий фаолиятни ташкил этиш, мавжуд ишлаб чиқариш қувватларидан самаралироқ фойдаланиш, экспорт

рақобатбардошлигини ошириш борасида илмий тадқиқотлар олиб борган ҳолда ташқи савдони ривожлантириш йўналишларини тадқиқ этган [5].

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Ташқи савдо операциялари мамлакат худудида ишлаб чиқарилган товарлар ёки ишчилар томонидан кўрсатилувчи хизматларни чегара орқали сотиш (экспорт) ёки сотиб олиш (импорт) бўйича тузулувчи шартномаларни ўз ичига олади. Ўз навбатида, бундай операциялар чет элда рўйхатдан ўтган товар ёки хизматларни бошқа мамлакатларда сотиш ва олиб ўтиш бўйича тижорат фаолияти экспорт ва чет элда ишлаб чиқарилган товар ёки хизматларни улардан фойдаланиш учун харид қилиш ёки миллий бозорда сотиш мақсадида мамлакатга олиб кириш импорт деб номланади.

1-жадвал

Ташқи савдо айланмаси ва баланси (январ-декабр, млн. АҚШ доллари) [6]

Кўрсаткичлар	2021 й.	2022 й.	Ўсиш суръати, фоизда	Жамига нисбатан фоизда
Ташқи савдо айланмаси	42 071,6	50 008,4	118,86	-
Экспорт	16 610,6	19 309,1	116,25	100
товарлар	9 953,4	11 094	111,46	57,45
хизматлар	2 547,4	3 959,5	155,43	20,51
олтин	4 109,8	4 255,6	103,55	22,04
Импорт	25 461,0	30 699,3	120,57	100
товарлар	23 724,2	28 172,9	118,75	91,77
хизматлар	1 736,8	2 526,3	145,46	8,23
Салдо	-8 850,4	-11 390,2	-	-
Экспорт (олтинни ҳисобга олмаганда)	12 130,4	15 053,5	124,1	-

Мамлакатимизнинг ташқи иқтисодий фаолияти, хусусан ташқи савдо алоқалари миллий иқтисодиёт тармоқлари ривожига таъсир этувчи асосий омиллардан ҳисобланади. Ташқи савдо айланмаси 2022 йил якуни бўйича жами 50 млрд. АҚШ долларини ташкил этган ҳолда ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 7,93 млрд. АҚШ долларига ёки 18,86 фоизга кўпайди. Ўтган йилдагига нисбатан ташқи савдо айланмасининг ошиши мамлакатимизда ташқи савдо

муносабатларини ривожлантириш, хусусан экспортёр корхоналарни қўллаб-қувватлашга қаратилган чора-тадбирларнинг фаол равишда амалга оширилганлиги билан изоҳланади (1-жадвал).

Шунингдек, мазкур даврда ташқи савдо айланмаси таркибида экспорт ҳажми 19 309,1 млн. АҚШ долларини ташкил этган ҳолда ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 16,25 фоизга кўпайган. Жами экспорт таркибида товарлар улуши 57,45 фоизни, хизматлар 20,51 фоизни ва олтин 22,04 фоизни ташкил этган ҳамда товарлар ва хизматлар экспорти ҳажми ўтган йилдаги кўрсаткичга нисбатан мос равишда 11,46 ва 55,43 фоизга, олтин экспорти эса атиги 3,55 фоизга кўпайган.

Жами импорт ҳажми 30 699,3 млн. АҚШ долларини ташкил этган ва ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 20,57 фоизга кўпайган, лекин шундай бўлсада 2022 йилнинг январ-декабр ойларида мамлакатимиз ташқи савдо айланмаси таркибида импорт ҳажми экспорт ҳажмига нисбатан юқори бўлиб мазкур ҳолат ташқи савдо салдоси салбий 11 390,2 млн. АҚШ долларига тенг бўлишига олиб келган. Жами импорт ҳажмида юқори улуш (91,77 фоиз) товарлар ҳиссасига тўғри келган.

Импорт таркибида энг катта улуш, машиналар ва транспорт асбоб-ускуналари (31,4 фоиз), саноат товарлари (18,8 фоиз) ҳамда кимёвий воситалар ва шунга ўхшаш маҳсулотлар (13,8 фоиз) ҳисобига тўғри келди. Шу боисдан импорт таркибида юқори улушни ташкил этувчи маҳсулотларни миллий иқтисодиётда ишлаб чиқариш бўйича саноатдаги таркибий ислохотларни давом эттириш ва фаоллаштириш мақсадга мувофиқ.

МУҲОКАМА

Сўнги йилларда ташқи савдо операциялари ҳажмини кенгайтириш, янги фан-техника ютуқларини жалб этган ҳолда сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришга эътибор қаратилиши натижасида ташқи савдо операцияларини бошққаришда камчиликлар кузатилмоқда ва савдо баланснинг дефицит ҳолати кескин ошиб бормоқда. Хусусан, 2018 йилда ушбу кўрсаткич 5448,5 млн. долларни ташкил этган бўлса, 2022 йилга келиб ыарийб икки баробарга ортиб, 11,4 млрд долларга етди [6]. 2018–2022 йиллар оралиғида ташқи савдо баланси дефицитининг пасайиш ҳолати коронавирус пандемиси даврида, яъни 2020 йилда кузатилган. Умуман олганда, короновирус пандемияси кузатилган йилни инобатга олмасак Ўзбекистоннинг импорти экспортга қараганда йилдан-йилга кўпайиб борган.

Ҳар бир мамлакат ташқи савдо операцияларини амалга оширишда мамлакатда юқори қўшилган қийматга эга бўлишни истайди ва маҳсулотларни

ишлаб чиқаришда асосий урғуни ушбу йўналишга қаратади. Дунёнинг барча мамлакатлари жаҳон бозори конъюнктурасининг ўзгаришларига дош берувчи, узоқ муддат мобайнида ўз харидорини топувчи маҳсулотларни ишлаб чиқаришга мўлжалланган стратегиясини ишлаб чиқиши табиий ҳолат ҳисобланади.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида, юқоридаги мулоҳазалардан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистоннинг яқин истиқболдаги тараққиёти жараёнида маҳаллий бюджетларнинг даромадлари мутаносиблигини таъминлашга қуйидагича ёндашиш борасида таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди:

– ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий ривожланишига ва самарали бошқарувига эришиши ҳамда даромадларни оширишда маҳаллий бюджетлар даромадларини тенглаштиришнинг ижобий таъсир доирасининг кенгайтишига эътиборга қаратиш;

– бюджет трансфертлар тизими маълум мезонлар асосланиши, шаффофлигини таъминлаш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги 60-сонли Фармони*
2. *Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо. - М.: Эксмо, 2007. 960 с.*
3. *Хелпман Э. Понимание мировой торговли. М.: Изд-во Института Гайдара. 2017. 312 с.*
4. *Звонова Е., Кузнецов А. Наднациональные подходы к регулированию глобальных финансовых дисбалансов. //Мировая экономика и международные отношения, 2017, № 6*
5. *Атаниязов, Ж. Х., & Алимардонов, Э. Д. Халқаро молия муносабатлари» Тошкент-2014. УФМЖ., Дарслик, 279, 280.*
6. *Мингишов Л.Ў. Ўзбекистоннинг экспорт рақобатбардошлигини оширишнинг асосий йўналишлари: Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (Ph.d) дисс. автореферати – Тошкент. 2018. - 24 б.*
7. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитасининг расмий сайти

ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДА ОТАНИНГ РОЛИ ВА УНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Отажонова О.А.,

психолог фанлари номзоди К.Бекзод номидаги
Миллийрассомлик ва дизайн институти доценти

Абдуллаева Н.И.,

К.Бекзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн
институти ПТ.АСАТ Факултети 3-боскич талабаси.

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада оилада ота-оналар ҳамда уларнинг ўсмирлик ёшидаги фарзандларидаги шахсий ҳамда гендер идентификациянинг ўзаро боғлиқ жиҳатлари ўрганилганлиги ҳақида сўз боради

***Калит сўзлар:** жинсий идентификация, гендер роли, оилада ўзаро муносабатлари, гендер стереотиплар*

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследуются взаимосвязь аспектов личных и гендерных идентификаций между родителями и их детей подросткового возраста.

***Ключевые слова:** половая идентификация, гендерная роль, внутрисемейных отношений, гендерные стереотипы*

ABSTRACT

This article explores the relationship between aspects of personal and gender identities between parents and their adolescent children.

***Keyword:** gender identification, gender role, intra-family relationships, gender stereotypes*

Ота - оила бошлиғи , оила устунлиги. Бу сўз ҳар бир ўзбек оиласи учун қабул қилинган ижтимоий норма , яъни ўзимиз тўғри деб билган ва ҳеч қандай эътирозсиз қабул қилган меъёрларимиздир. Ана шу меъёрни ушлаб туриш учун эса, аввало ота ролини бажариш, уни маромига етакази олиш, ҳар бир эркакдан катта маъсулият ва оталик илмини талаб этади .Чунки унинг ҳар бир ҳатти-ҳаракати бола кўз ўнгида намоён бўлади ва ўз навбатида фарзандларига ота қандай бўлиши кераклигини таъкидлаб боради.

Ҳадиси шарифда “Отадан қолгувчи мерос унинг ҳулқидир “деган ҳадис бор. Аҳамият беринг, ота ўзидан кийин фарзандига фақат ҳулқини мерос қолдира оларкан. Демак у ота бўлган кунидан бошлаб фарзанди учун ўз феъл атворини ижобий томонга буриши, ўзидаги қусур ва камчиликларни йўқотишга киришиши, келажакда шу фарзанди комил инсон бўлиб вояга етишини кафолатлайди.

Ота фарзанди учун тинмай ишлайди, елиб югуриб рўзғорга ризқ –рўз келтиради. Оиладаги боқувчилик ролини биринчи вазифа ва бурч деб билади. Оилада вояга етаётган фарзанд учун эса, ота оиланинг иқтисодий жиҳатдан таъминловчиси эканлиги табиий қабул қилинади. Оилада қарорни ота чиқариши ва бошқа оила аъзоларининг унга итоат этиши, бизнинг ўзбек оилалари учун ижобий ҳолат сифатида эътироф этилади. Аёлнинг ўз турмуш ўртоғини болаларининг кўз ўнгида ҳурматини жойига қўйиши, яъни оила бошлиғи бўлмиш отанинг обрўсини фарзандлари тарбияси учун ижобий таъсир кўрсатишини англаган ҳолда, муносабатларни ташкил этиши фарзандларнинг оила ҳақидаги ижтимоий тасаввурлари шаклланишида ижобий таъсир кўрсатади. Лекин бунинг акси бўлса, ота оиладаги оталик маъсулиятини чуқур ҳис қилмаса, оиладаги мавқеи ҳақида ўйламаса ёки ҳаракат қилмаса, демакки бундай оилада мувозанат бузилади. Болаларда отага нисбатан ишонч, ғурурланиш ҳисси сўниб боради. Бу ҳолат айниқса, ўғил болалар психологиясига салбий таъсир кўрсатади Чунки ўғил бола учун унинг отасидан кучли отасидан ақлли инсон йўқ бу ҳаётда. Ўсмир ёшига етган болаларда бу ҳолат айниқса кучли сезила бошлайди.

Ўсмир ёшдаги ўғил болалар оталари билан мулоқот қилишни, улар билан турли мавзуларда суҳбат қуришни қалбан хоҳлайдилар ва шунга эҳтиёж сезадилар. Ота бу вақтда дўст –суҳбатдош сифатида муносабатга киришса, бола ўз отасини ўзига энг яқин инсон сифатида қабул қилади ва ўз режа ва истакларини отасига очик баён эта олади ва ҳатто уни қийнаётган муаммоларни ҳам унга айтишга жураат топади. Бунинг учун ота нафақат оила боқувчиси, балки ҳар бир оила аъзосининг яқин дўсти ва суҳбатдоши бўла олиши керак. Отада болани тинглаш ва уни ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда муомила маромларини ташкил эта олиш ва ҳар бир фарзандини ҳис- кечинмаларини тушуна олиш қобилиятига эга бўлиши керак. Биз ҳаётда кўплаб ютуқларга эришишимизнинг омилларидан бири бу бизнинг яхши тингловчи бўла олишимиз билан ҳам белгиланади.

Шундагина бола оиладан ташқаридан ўзи яхши билмаган ва танимаган инсонлар билан яқин муносабатларга киришишга эҳтиёж сезмайди.

Отанинг онага муносабатига қараб эса, қизлар одатда ўзини келажакда

турмуш ўртоғига нисбатан қандай тутишини ўрганиб боради. Ўғил болалардаги жинсий тарбиясида ҳам шунга ўхшаш тамойил устивор бўлади, яъни, у ҳам ота - оналар ўзаро муносабатларига мос тарзда ўзини келажакда оила бошлиғи, эр ролига ҳамда онасининг юриш-туриши ва фарзандларга муносабатига қараб, оталик ролига руҳан тайёрлаб боради.

Биз текширган эркак респондентларда юқори кўрсаткичларда мослашувчанлик, мулоқот қобилияти, ирода, ўзига ишонч билан тўғри қарорлар чиқаришга ва муваффақият қозонишга мойиллик, ўзига нисбатан ҳурмат, бошқаларни тушуниш, киришимлилик, шу билан биргаликда агрессивлик, авторитарлилик воситасида турмуш ўртоғига таъсир кўрсатишга интилишлари маълум бўлди. Бундай установакаларнинг турмуш ўртоқларида қандай таъсир қилиши, энг муҳими – шу оилада бола онгига нечоғли таъсири масаласи ижтимоий-психологик нуқтаи назардан ўта муҳимдир. Иккинчи томондан, маҳаллий муҳитимиздаги оилавий муносабатлар анъаналарига кўра, айнан эркаклардаги бу сифатлар уларнинг фарзандлари ва турмуш ўртоғи олдидаги мақомини кўтарувчи омил сифатида қаралишини ҳам унутмаслик лозим. Нима бўлганда ҳам айнан шу маскулин сифатлар муайян маънода бизнинг тасаввурларимиздаги гендер стереотипларнинг асосидир.

Олинган натижалар оилавий муносабатлардаги лидерлик масаласига оид гендер тасаввурларидаги муайян поляр фарқлар борлигини кўрсатди. Чунки аёллар кўпроқ жавоблари билан ўзларида фрустрацион ҳамда шерикчиликни афзал кўрувчи лидерликка мойил эканликларини, эркаклар эса ўзларида мажбуран акс этадиган, намоёишкорона лидерлик ҳамда агрессив лидерлик хислатларига эга эканликларини билдирдилар. Бундан ҳали айнан улар ўз оилаларида шундай лидерликни намоён этади, деган хулоса келиб чиқмайди, чунки реал ҳаётда айнан аёлларга хос бўлган мажбуран лидерлик типи умуман лидерликка, оиладаги барча муносабатларда етакчи бўлишга даъвогарлик қилмайди.

Шунга қарамай, биз аёлларнинг аксарияти оилавий ўзаро муносабатларда агрессив лидерликдан қочишлари, шахсий магнетизм ва мажбурий лидерликдан вақти-вақти билан фойдаланишни афзал кўришларини аниқладик. Эркаклар жавоблари таҳлилида эса айнан аёллар жавобларига хос бўлмаган лидерлик шакллари кўпроқ намоён бўлмокда, яъни, улар меҳр-муҳаббат ва ўзаро келишув асосида оилавий муносабатларни мувофиқлаштиришдан кўра, очик мажбурий (тайзикли) лидерлик ҳамда керак бўлса, агрессив лидерликни намоён этишга мойил ва тайёрроқ эканлигини кўрсатди.

Демак шарқ эркакларига хос бўлган оилада етакчиликка мутлоқ даъвогарлик ҳали-ҳануз эркакларнинг ижтимоий установакаларининг когнитив

соҳаларида сақланиб қолган. Тўлиқ оила муҳитида ҳамкорлик ва шерикчиликка асосланган эр-хотин муносабатларидаги эркакнинг ўрни ва роли ҳам ўғил болада эркак жинсига оид идентификацион сифатларнинг намоён бўлиши ва шаклланишига мақбул шарт-шароит сифатида роль ўйнаши мумкин. Эркакнинг фаол ва етакчи мавқеи, ундаги лидерликнинг сифати ва туридан қатъий назар, қиз болада истиқболда оилавий муносабатларда замонавий аёл-она образига эга бўлиш ва гендер муомала маромларини аниқ тасаввур этишга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бендас Т.В. *Уровень организованности групп и проблема лидерства (на примере студенческих групп)*. - Л., 1981.
2. Бендас Т.В. *Психология лидерства: Гендерный и этнический аспекты*. – СПб, 2002 – 216 .
3. Каримова В.М. *Оилавий ҳаёт психологияси*. - Т., 2006 – 142 б.

MUQIMIY IJODIY MEROSINING IQTISODIY AHAMIYATI

Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi

TDIU

xonshams@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o'zbek demokratik adabiyotining yirik namoyondalaridan biri bo'lmish Muhammad Aminxo'ja Muqimiyning ijodiy merosini o'rganishga qaratilgan. Shuningdek, uning bir qancha asarlari tahlil qilingan va Muqimiyning ilmiy-badiiy merosini puxta o'rgangan bir qancha adabiyotshunoslarning fikrlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: *Muqimiy, asarlari, demokratik yo'nalish, muxammas, g'azal, murabba, aruz.*

Kirish

Serqirra ijodkorlardan biri bo'lmish Muhammad Aminxo'ja Muqimiy 19-20-asrlarda insoniyatning ongini oshirish va jamiyatning ijtimoiy rivojlanishiga o'zining kata hissasini qo'shgan shoirlardan biridir. Ayniqsa, bu davrda Qo'qon adabiy muhiti alohida o'ringa ega bo'lgan va bu davrni biz Muqimiy, Zavqiy, Furqat, Xaziniy kabi adiblarsiz tasavvur qila olmaymiz. Muqimiyning hayot yo'liga nazar solsak, u juda oddiy va sodda, faqirlikda hayot kechirgan bo'lsada, ma'naviy jihatdan juda ham boy edi desak mubolag'a bo'lmaydi. Muqimiyning adabiyotga qiziqishi yoshlik cho'gidanoq boshlangan va bunga uning onasi sababchi bo'lgan.

Moddiy muhtojlik tufayli uning oilasi buzilgach, butun umrini ijodga, she'riyatga bag'ishladi. Muqimiyning har bir ijod namunasi o'z-o'zidan paydo bo'lmagan, ya'ni u yashab o'tgan davrda yurtimiz chor mustanlakasida edi va bu holat jamiyatning siyosiy- ijtimoiy hayotiga o'zini salbiy ta'sirini o'tkazmay qolmadi. Najada esa, insoniyat o'z dinidan, urf-odatlaridan tobora uzoqlashib, jamiyatda adolatsizlik, munofiqlik, poraxo'rlik, oddiy aholiga zulm o'tkazish kabi illatlar avj oldi. Aynan shuning uchun ham, oddiy bir kambag'alni gapini hech kim eshitmadi va shu bilan Muqimiy ijod qilishga ahd qildi.

Adabiyotlar tahlili

Bir qancha adabiyotshunos olimlar Muqimiyning hayoti va ijodiy merosini o'rganib tadqiq qilishgan. Bundan tashqari, Muqimiyning bir nechta asarlarini to'plab nashr ettirishgan va Muqimiyga bag'ishlab maqola, risola, bayoz hamda monografiyalar yozishgan va tahlil qilishgan.

Uning har bir yaratgan ijodiy merosiga nazar solsak, atrofda bo'layotgan hodisalarga jimgina qarab tura olmay ularni tanqidiy yo'l bilan jonlantirishga uringaniga, aholining dod- voylarini , faryodlarini gavdalantirganligini , Mansabdor shaxslarning qay darajada adolatsiz siyosat olib borayotganligini ko'rsatgan .

Birinchi bo'lin Ostroumov “ Devoni Muqimiy” to'plamini 1907- yilda nashr qilgan va 1912- yillarda “ devoni Muqimiy maa hajviyot” nomli asarlar to'plami bosib chiqarilgan.

G'afur Gulom “ Muqimiy bayozi”ni tayyorlab 1938-yilda nashr qildirgan . Bundan tashqari, Hamid Olimjon, Uyg'un kabi shorilarimiz ham Muqimiyning hayoti va ijodini o'rgangan holda, bir qancha maqolalar yozishgan.

Taniqli adabiyotshunos G'ulom Karimov esa Muqimiy hayoti va ijodi haqida doktorlik dissertatsiyasini yoqlagan va 1960 –yilda Muqimiyning 2 tomlik asarini chop ettirgan

Shoir va dramaturga Sobir Abdulla ham uning ijodini o'rganishda o'zning musosib hissasini qo'shib “ Muqimiy” nomli musiqali drama yaratdi va “ Mavlono Muqimiy” asarini e'lon qildi.

Umuman olganda Muqimiyning hayot yo'lini o'rganish hali hamon to'xtagani yo'q. Istiqloq yillariga kelib, adabiy merosimizni xolis o'rganishga keng imkoniyat yaratildi hatto, Muqimiyning merosini o'rganishda professor va iqtidorli talabalar uchun “ Muqimiy” nomidagi stipendiya va ko'krak nishoni ham ta'sis etildi.

Taxlil va natijalar

Shoirning ko'pgina she'rlarini qo'shiq qilib kuylashgan. Bularga misol qilib , “Muncha ham”, “ Yolg'uz”, “Kim desun”, “Ayrilmasun”, “Yodimga tushdi” kabi she'rlari fikrimiz na'munalaridir. Uning “Bachchag'ar”, “Loy”, “Tanobchilar”, “Avliyo”, “Pashshalar”, “Hajvi Viktor”, “Bezgak” kabi yumoristik she'rlari hamda o'zbek adabiyotida yangilik bo'lgan “Sayohatnoma “ asari ham shoir ijodini naqadar yuksakligiga guvoh beradi.

Muqimiyning birgina “Tanobchilar” she'ri ham Qo'qondagi qurilishda ishlab yurgan kezlarida o'z ko'zi bilan ko'rgan holatni tasvirlaydi va hajviyot ila buni yanada ochib bergan. Bu uning eng mashhur satiralaridan biri hisoblanadi.

Bo'ldi taajjub qiziq hangomalar,

Arz etayin emdi yozib nomalar.

Adl qulog'ila eshit holimi ,

Zulm qilur baski, menga zolimi.

Adibning, bu hikoyasida amaldorlarning zug'miga duch kelgan dehqonlarning faryodlari va o'sha davrning ijtimoiy- iqtisodiy hayoti tasvirlangan.

Sulton Ali Xo'ja, Hkimjon ikav,

Biri xotun, birisi bo‘ldi kuyav.
Ikkalasi bo‘ldi chunon ittifoq ,
Go‘yo xayol aylaki, qilmay nifoq.

Bu satrlardan boshlab esa ma shu ikki amaldorlarning har o‘n ikki oyda kelib aql bovar qilmaydigan darajada ,aholini qiynab tanob yi‘g‘ib ketishlari adolatsizliklari tasvirlangan. Bu ikkiyuzlamachi amaldorlar o‘z manfaatlari yo‘lida xalqdan foydalanganlar hamda jirkanch maqsadlariga erishish uchun hech narsadan qaytmaganlar. Kezi kelganda dushman , ishlari tushganda esa bir birlariga aka-ukadan ham yaqindeklar go‘yo. Bundab tashqari, bu ikki kishining juda naqtanchoq, ezma shaxs sifatida gavdalantirgan va buning natijisida xalq qay darajada qiynalganligi namoyon qilingan.

“Maskovchi boy” satirasiga kelsak, bu tasvirda shoir tarixiy realikka ega bo‘lgan mavzuni tanqidiy ruhda ochib bergan. Ya’ni o‘sha davrda boylardan bo‘lgan rus kaoitalistlari va banklardan juda kata miqdorlarda kredit olgan holda, o‘z ishlarini , mubolag‘a qilib aytganda o‘z zavod-fabrikalarini yuritganlar. Shakllangan burjuaziya rus kapitalistlari bilan raqobatga kirardi va ko‘pincha kapitalistlar yengildilar. Mana shu hodisalar Hodixo‘ja Eshon misolida tasvirlangan. Quyidahi misralar ila boshlangan.

Hikoyat qilay, turfa davron ekan,
Xaloyiq hama mavhu hayron ekan,
Chiqib yangi maskovchidin boylar,
Sinar o‘tnayin bazisi oylar.
Xususanki, eshoni Hodixo‘jam.

Xulosa

Muhammad Aminxo‘ja Muqimiyning zabardast shoirligi shundaki, uning ijodi real voqealarga asoslangan, xalqchil va endigina paydo bo‘layotgan katta ijtimoiy kuchni ko‘ra olgan va mohiyatini tushungan. Qisqacha aytganda, ishchilar sinfi va uningevolyutsiyasi , qolaversa asarlarida tanqidiy, hajviyot yo‘li bilan muammoning nafaqat ijtimoiy , balki iqtisodiy tomonlarini ham ko‘rsatib bera olgan va ana shu kichik ammo, dolzarb bo‘lgan bir epizodi bilan o‘zbek adabiyoti tarixida birinchi qadamni qo‘ydi. Hatto, uning ijodiy merosida tanqid ostiga olgan iqtisodiy muammolaribugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaganligi taqsinga loyiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Mxmudov N.M , Avazov N,R. “Muqimiyning iqtisodiy qarashlari”. Ilmiy risola. –T. “Iqtisodiyot”, 2021.- 56 bet.*
2. *O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent.*
3. *Muqimiy she’riyati matnida “g‘oyaviy tahrir” masalasi // Oltin bitiklar.- Toshkent,2018. – No 1. – 88-97.*

МАДАНИЙ МЕРОС - ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ АСОСИ СИФАТИДА

Утанова Умида Агзамходжаевна

Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти
“Ижтимоий фанлар, педагогика ва касбий таълим” кафедраси мудири,
фалсафа фанлари номзоди, доцент.

Сабурова Янгилжон Икрам қизи

Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва
дизайн институти талабаси.

АННОТАЦИЯ

Мақолада маданий мерос жамият тараққиётини, инсон камолотини, халқимизнинг авлоддан-авлодга ўтиб келаётган маънавий қадриятлари ва анъаналарини мустаҳкамлайдиган омил эканлиги таҳлил қилинган.

***Калит сўзлар:** маданий мерос, жамият, масжид, мадраса, обида, аждодлар, қадрият.*

CULTURAL HERITAGE IS THE BASIS OF SOCIETY'S DEVELOPMENT

ABSTRACT

The article analyzes the fact that cultural heritage is a factor that strengthens the development of society, human maturity, and the spiritual values and traditions of our people are passed down from generation to generation.

***Keywords:** cultural heritage, society, mosque, madrasah, monument, ancestors, value.*

“Фуқаролар Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашга мажбурдирлар. Маданият ёдгорликлари давлат муҳофазасидадир”.

(Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 49-модда)

КИРИШ

Мустақил Ўзбекистон Республикаси ўз тараққиёт йўлини белгилаб олар экан, адолатли фуқаролик жамияти ва демократик ҳуқуқий давлат - Янги Ўзбекистон қуришдек олий мақсадни ўз олдига қўйди. Бу олий мақсад асосий Қомусимиз ҳисобланган Конституцияда ўз аксини топган.

Халқимиз ўз тараққиёт йўлини Конституция асосида белгилаб, ёрқин келажак сари дадил интиломқда. Буюк аждодларимизнинг номини тиклаш, улар билан боғлиқ жойларни ободонлаштириш миллий-маданий сиёсатимизнинг таркибий қисмига айланди. Буюк аждодларимизнинг азиз номлари тикланиб, уларнинг мақбаралари, масжидлар, мадрасалар, ансамбллар таъмирланди, айримлари (Имом ал-Бухорий, Нақшбанд ва Ғиждувоний) сағаналари, мақбаралари батамом қайта тикланиб, бебаҳо архитектура ва маънавий марказларига айлантирилди.

Бугун халқимиз, айниқса ёшлар Яссавий, Имом ал-Бухорий, ат-Термизий, ан-Насафий, ас-Самарқандий, ан-Ханафий, Баҳовуддин Нақшбанд, Ғиждувоний, Фитрат, Беҳбудий, Мунавварқори Абдурашидхонов каби юзлаб буюк заминдошларимизнинг номларини ҳам, уларнинг маънавий меросига тааллуқли асарларини ҳам яхши билади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Маданий меросдаги ҳаётни барқарорлаштирувчи, инсон камолотига, тараққиётига хизмат қилувчи жиҳатларгина халқ маданиятига айланади ва у янги авлодлар томонидан қабул қилинади. Маънавий мерос қадимдан аждодларимиз, ота-боболаримиз, тарихий манбалардан бизгача етиб келган сиёсий, фалсафий, ҳуқуқий, миллий ва диний қадриятлар, ахлоқ-одоб меъёрлари, илм-фан ютуқлари, тарихий, бадиий ва санъат асарлари каби маънавий бойликлар йиғиндиси бўлиб, уни халқимиз ҳамиша ўрганиб бойитганлар.⁵

Маданий мерос жамият асосини, халқимизнинг авлоддан-авлодга ўтиб келадиган маънавий қадриятлари ва анъаналарини мустаҳкамлайдиган омил ҳисобланади. Тарихий ва маданий ёдгорликлар ҳар бир инсонга таъсир кўрсатиб, ўзига мафтун қилади ва ғурурлантиради. Шу боис уларни сақлаш, фақатгина давлатнинг эмас, энг аввало, балки ҳар бир фуқаронинг бурчи, мақсадига айланиши лозим.

Ҳар бир давлатда халқининг ўтмиши ва улуғвор тарихини эслатиб турувчи тарихий обидалар ва ёдгорликлар мавжуд. Ушбу ёдгорликлар орқали инсонлар маънавий озуқа олади, ўз давлатининг тарихидан фахрланади ва ғурур туйғусини ҳис этади.

⁵ Шермухамедов С.Ш. Истиқлол қуёши. – Т.: Маърифат –Мададкор, 2002. Б. 42-43.

Президентимиз раҳнамолигида миллий маданиятимизни асраб-авайлаш, ривожлантириш, юртимиздаги тарихий обида ва ёдгорликларни қайта тиклаш, ўрганиш ва келажак авлодларга бус-бутун етказиш борасида кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда.

НАТИЖАЛАР

Мамлакатимизда ҳозирги кунга қадар 8 минг 210 та моддий маданий мероснинг кўчмас мулк объекти давлат муҳофазасига олинган бўлиб, шундан 4 минг 788 таси археология, 2 минг 252 таси архитектура объектлари, 678 таси монументал санъат асарлари, 532 таси диққатга сазовор жойлар ҳисобланади.⁶ Аммо бу рўйхат шу билан чекланади дегани эмас, Маданий мерос агентлиги ва унинг ҳудудий бошқармалари томонидан республика бўйлаб ўрганиш ишлари олиб борилмоқда ва “Моддий маданий мероснинг кўчмас мулк объектлари миллий рўйхати”га ўзгартириш киритиш бўйича таклифлар тайёрланмоқда.

Биласиз, ЮНЕСКОнинг бутун жаҳон маданий ва табиат ёдгорликлари мероси рўйхатига Хивадаги очик осмон остидаги музей — Ичан қалъа, Самарқанд, Бухоро, Шаҳрисабз шаҳарларининг тарихий-маданий, диққатга сазовор қисмлари киритилган. Мустақил Ўзбекистон Республикасининг давлат сиёсати йўналишларидан бири, бу — ўтмиш қаъридан етиб келган бой тарихий-маданий меросимизни сақлаш. Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки йилларида қабул қилинган “Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”, “Музейлар тўғрисида”, “Археология мероси объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги қонунлар асосида инсоният цивилизацияси ривожланишида муҳим ўрин эгаллаган қадимги ва ўрта асрларда мавжуд бўлган шаҳарлар харобалари, монументал санъат ёдгорликлари, алоҳида аҳоли зиёратгоҳ жойлари, меъморчилик мероси ёдгорликларини сақлаб қолиш, таъмирлаш ва ўрганишда давлатимиз томонидан кенг миқёсдаги ишлар амалга оширилмоқда.

Буюк аждодларимиз томонидан маҳорат билан бунёд қилинган ва бугунги кунгача сақланиб келинаётган, уларнинг номини асрлар оша абадийлаштирган меъморчилик тарихий мажмуалари — Самарқанддаги Шоҳи Зинда, Регистон, Бибиҳоним, Руҳобод, Амир Темур мақбараси, Бухородаги Калон масжиди ва миносари, Мир Араб мадрасаси, Лаби Ҳовуз ва Боло Ҳовуз мажмуалари ҳамда бошқа ўнлаб, юзлаб қадимги, ўрта асрлардаги меъморчилик дурдоналари халқимизнинг юксак ижодкорлик имкониятларидан дарак беради.

⁶ https://uza.uz/posts/2022-yilda-69-ta-madaniy-meros-obekti-tamirlash-usullari-orqali-asl-holiga-keltirildi_460984

Ўтмишдаги буюк аждодларимиз Амир Темурга Тошкент, Самарқанд, Шаҳрисабзда, Мирзо Улуғбекка Тошкентда, Аҳмад ал-Фарғонийга Фарғона ва Қувада, Алишер Навоийга Тошкент, Навоийда, Алпомишга Термизда, Жалолиддин Мангуберди ҳамда “Авесто” китобига Урганчда ва миллий тарихий ҳамда маданий меросимизга катта ҳисса қўшган кўплаб тарихий шахсларга ёдгорликлар ўрнатилди.

МУҲОКАМА

Бундан ташқари ҳудудларда узоқ йиллар давомида шаклланган меъморчилик мактабларини сақлаб қолиш ва ривожлантириш мақсадида давлат муассасаси шаклида “Маданий мерос объектлари реставрацияси дирекцияси” ва босқичма-босқич равишда унинг минтақавий реставрация марказлари ташкил этилди. Давлат бюджетидан маданий мерос объектларини асрашга доир ишлар учун ажратиладиган маблағлар устувор равишда тўғридан-тўғри шартнома асосида “Маданий мерос объектлари реставрацияси дирекцияси”га йўналтириладиган бўлди.

Ҳозирги кунда давлатимиз томонидан маданий меросимизга янада катта аҳамият берилаётгани соҳа мутахассисларини қувонтиради. Бу эса нафақат халқимиз учун балки туризм соҳасининг ривожини учун ҳам қувонарлиқдир.

ХУЛОСА

Ҳар бир тарихий ёдгорликни яқиндан кузатар экансиз, уларнинг маҳобатлилиги инсонни ҳайратга солади, ҳамиша ғурурланиб яшашга ундайди. Уларнинг рангларидаги жозибadorлик, асарлар оша сақланиш сирлари мутахассисларни янада кенгроқ тадқиқотлар олиб боришга чорлайди.

Аждодларимиз томонидан қолдирилган маданий меросни асраб-авайлаш бурчимиз ва келгуси авлодларга ҳам ўз ҳолича етказиш бизнинг масъулиятли вазифамиздир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Шермухамедов С.Ш. *Истиқлол қуёши*. – Т.: Маърифат –Мададкор, 2002. Б. 42-43.
2. А., Utanova U. "Scientifically-Philosophical Analysis of Cultural and Spiritual Heritage." *International Journal on Integrated Education*, vol. 2, no. 1, 2019, pp. 53-55, doi:10.31149/ijie.v2i1.288.

3. Umida A. Utanova, (2021). *The role of museums in the development of tourism. Current research journal of history (2767-472X)*, 2(10), 27-32
<https://masterjournals.com/index.php/CRJH/article/view/388>
4. Utanova, U. A. (2020). *Folk culture is a socio-historical phenomenon. International Engineering Journal For Research & Development*, 5(9), 5-5.
5. Утанова У. А. *Общечеловеческое и национальное в народной культуре //Сборники конференций НИЦ Социосфера. – Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro, 2014. – №. 38. – С. 91-95.*
6. Утанова У. *"Народная культура": понятие, сущность, социально-философский анализ //Современные научные исследования: актуальные теории и наблюдения. – 2016. – С. 183-185.*
7. Utanova U. *"Компьютер ахборот маданияти"-submadaniyatning vujudga kelishi //Камолитдин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти ахборотномаси илмий-амалий журнали. – 2021. – Т. 5. – №. 03. – С. 62-66.*
8. Umida Agzamkhodjaevna Utanova, Khabibullo Ibodullaevich Rajabov, Kutlugjon Khamdamovich Inoyatov and Bakhtiyor Sherbekovich Marufbaev (2021)*Entrepreneurial Universities as a Modern Development Stage of the University 3.0 Concept. Volume 18, Special Issue on Current Trends in Management and Information Technology, Pages: 1053-1066.*
DOI: 10.14704/WEB/V18SI05/WEB18281
9. https://uza.uz/posts/2022-yilda-69-ta-madaniy-meros-obekti-tamirlash-usullari-orgali-asl-holiga-keltirildi_460984

КОМПЬЮТЕРНАЯ ГРАФИКА И ЕЕ ПОЛОЖЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ УЗБЕКИСТАНА

Гайрат Абдуллаходжаев

К.ю.н., Доцент кафедры "Общественных наук, педагогики и профессионального образования" Национальный институт художеств и дизайна им.Камолиддина Бегзада

Овчинникова Анна

Студентка 3 курса ТСФ "Национального института художеств и дизайна им.Камолиддина Бегзада

ANNOTATION

This article is about today's modern technology of computer graphics and its advantage of using it in the works of art and its place in the society.

Ключевые слова: компьютерная графика, спецэффект, рейсшины, рапидограф, цифровизация.

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада хозирги замонавий технология мансуб компьютер графикаси ва унинг санъат асарларни яратишида афзаллиги ва жамиятда тутган ўрни таҳлил қилинган.

Еще двадцать пять лет назад наш народ даже не представлял себе, что такое компьютер и его возможности. Все было первобытным и не соответствовало современным критериям. Со временем, после приобретения независимости или же возможности вздохнуть свободно, началась, своего рода, компьютеризация жизни людей. Появлялись новые технологии в производственных процессах, где уже не требовался особый труд человека, когда за него тяжкий труд уже делал компьютер, в медицине, когда вычислительная машина давала возможность определить точный диагноз больного... об этом можно говорить много, и все же, компьютерные технологии облегчили жизнь человека, повысили производительность и качество работы.

Здесь же внимание мы обращаем на использовании компьютера в прикладном искусстве, а именно на компьютерной графике. Многие понятия не имеют о ее представлении. Итак, компьютерная графика — область деятельности, в которой компьютеры используются в качестве инструмента, как

для создания изображений, так и для обработки визуальной информации, полученной из реального мира. Ее область применения многозначна: научная графика, деловая графика, конструкторская графика, иллюстративная графика, художественная и рекламная графика, а также анимации и мультимедиа. Компьютерная графика используется почти во всех научных и инженерных дисциплинах для обеспечения (достижения) наглядности восприятия и передачи информации.

Хотелось бы остановиться на художественной и рекламной графике. Введение компьютера в производстве рекламы дало возможность сэкономить время, труд, повышают продуктивность и качество. Казалось, что введение компьютера в эту индустрию даст возможность начать работать без каких-либо знаний и особого труда, что это совсем не серьезное дело. Многие стремятся овладеть ею, ошибочно думая: вот настал момент, когда благодаря компьютеру я стану великим художником, создам шедевр рекламы... и практически без усилий и труда. Но не все так просто. Для этого необходимо много работы над собой, знаний и практики.

Обилие некачественной компьютерной рекламы, кое-как сверстанные полосы газет, обложки журналов с повторяющимися и уже порядком надоевшими компьютерными спецэффектами, – это результат неумелого, непрофессионального использования такого мощного инструмента, каким является компьютер.

И все же, откуда взялась компьютерная графика? В истории говорится, что первые компьютеры применялись исключительно в военных целях – для расчетов траектории ракет в системах ПВО и, конечно, для сложных научных расчетов.

Применение компьютера для создания графических изображений было своего рода развлечением для программистов и операторов в 50-х годах 20 века. Серьезное использование графических возможностей компьютера началось все в тех же военных ведомствах, для построения траекторий полетов ракет, создания летных тренажеров. Использование графики, пусть даже самой примитивной, стало возможным благодаря подключению к компьютеру монитора (на базе электронно-лучевой трубки) в качестве выводного устройства и созданию световых манипуляторов (перьев, пистолетов), которые позволяли управлять положением графической точки на экране монитора. Вплоть до середины 80-х годов, экспериментирование по использованию возможностей компьютерной графики было доступно только небольшому числу специалистов, преимущественно ученых и инженеров, занимающихся вопросами

автоматизации проектирования, анализа данных, математического моделирования⁷.

В настоящее время машинная (компьютерная) графика уже вполне сформировалась как прикладная наука, область современной технологии и среда художественного творчества. Существуют различные программы для реализации своих замыслов в цифровом виде. Это такие программы как CorelDraw, Photoshop, 3DMax, Illustrator – основные, часто используемые.

Путь компьютерной графики из научных лабораторий в студии художников проходил через те области деятельности человека, где техника и искусство соприкасаются: полиграфию, производство кинопродукции, телевидение. Тем самым облегчая труд художника, дизайнера. Если еще недавно художникам, работающим в полиграфии приходилось изготавливать шрифтокассы вручную с помощью рейсшины и рапидографа, выклеивать оригинал-макеты резиновым клеем на картоне, а затем снимать на фототехническую пленку, то сегодня с помощью компьютера можно создать иллюстрации, отсканировать и отретушировать фотографии, набрать текст, используя практически любую шрифтовую гарнитуру, сверстать макет, вывести его на пленку, получить необходимую форму или даже небольшой тираж. Можно сказать, что в области смешанной техники, а также там, где искусство граничит со сложной технологией и массовым производством, компьютер существенно облегчает работу и расширяет возможности художника.

Получив в свои руки уникальное устройство – компьютер, художники, дизайнеры, режиссеры обрели прекрасный инструмент для реализации своих самых дерзких творческих замыслов.

При современном уровне компьютерных технологий наступает время, когда фантазия художника не ограничена ничем – дело за самой фантазией и за трудом.

“Компьютерный” художник (дизайнер) или правильнее сказать специалист в области компьютерной графики это не просто художник, и не просто компьютерщик. Это специалист нового поколения, который должен обладать:

- знанием английского языка, поскольку качественной литературы на русском и узбекском языках практически нет;
- умением рисовать и чувствовать композицию;
- фундаментальными знаниями, касающимися постановки света, анимации персонажей;
- умением программировать.

⁷ Соловьева В.В «Основы компьютерной графики для художников и дизайнеров» , 1997г

Особенно ценятся специалисты, которые знают законы физики и эстетики, понимают, как должна выглядеть сцена, и могут написать формулу, которая будет работать.

Президент Узбекистана Ш. Мирзиёев отмечал, что «подготовка образованного и интеллектуально развитого поколения – как важнейшее условие уступчатого развития и модернизации страны»⁸, приведет к развитию потребности нужных специальностей и повышению уровня знаний кадров.

В нашей стране, к сожалению, компьютерная графика не столь развита, как хотелось бы, и естественным образом специалистов тоже практически нет. Но в последнее время этому направлению искусства Узбекистан стал уделять внимание. Так в Национальном институте Художеств и Дизайна, было открыто направление компьютерной графики. Для лучшего развития нашего творческого потенциала приглашаются на мастер-классы различные компьютерные художники, где они рассказывают нам о своем творчестве, о новых технологиях, о современных тенденциях. Мы надеемся, что в будущем в Узбекистане компьютерная графика будет развиваться, набирая все новые обороты и утверждая свое место в мире, как страна гениальных художников с великолепными работами, наполненные синтезом национальных восточных и современных колоритов. Мы думаем, что с развитием цифровизации различных отраслей народного хозяйства нашей республики это направление будет иметь важное значение. Так для украшения безликих многоэтажных зданий будут создаваться граффити которые будут привлекать внимание, как наших людей так и туристов. Что приведёт к увеличению инвестиций в экономику страны и дальнейшего развития урбанизации городов.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Мирзиёев Ш.М. *Стратегия действий по дальнейшему развитию Узбекистан. Указ президента Рес. Узб. от 7.02.2017 г.*

2. Мирзиёев Ш.М. *Мы все вместе построим свободное, демократическое и процветающее государство Узбекистан. Выступление на торжественной церемонии вступления в должность Президента Республики Узбекистан на совместном заседании палат Олий Мажлиса / Ш.М. Мирзиёев. – Ташкент : Ўзбекистон, 2016. - 56 с.*

⁸ Мирзиёев Ш. Выступление на торжественной церемонии вступления в должность Президента Республики Узбекистан на совместном заседании палат Олий Мажлиса / Ш.М. Мирзиёев. – Ташкент : Ўзбекистон, 2016. - 56 с.

3. Мирзиёев Ш.М.. Критический анализ, жесткая дисциплина и персональная ответственность должны стать повседневной нормой в деятельности каждого руководителя. Доклад на расширенном заседании Кабинета Министров, посвященном итогам социально-экономического развития страны в 2016 году и важнейшем приоритетном направлении экономической программы на 2017 год. / Ш.М. Мирзиёев. – Ташкент : Ўзбекистон, 2017. - 104 с..

4. Закон Республики Узбекистан от 02.12.2002 г. «О противодействии монополистической деятельности и развитии конкуренции»: // Национальный реестр правовых актов Республики Узбекистан. — 2002. — № 138.

5. Саитов М. Современные формы развития и тенденции функционирования научно-технологических зон в мировой экономике // Вопросы экономических наук. - 2004. - №1. - С. 229-237.

6. Abdullakhodjaev, G. T. (2021). Protection Of Moral And Material Rights Of Copyright Subjects. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(03), 73-80.

7. Yunusovich, A. N. (2022). Copyright Protection Is One Of The Most Important Issues In Art. *The Peerian Journal*, 8, 9-12.

8. Абдуллаходжаев, Г. Т. (2019). Глобализация и её влияние на духовность молодёжи. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (5-8), 45-47.

9. Abdullakhodjaev, G. T. (2021). Influence of its technologies on contemporary art. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 888-892.

GENDER ISSUES IN ANTHROPOCENTRIC PROVERBS OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Written by: **Suyunova Zamiraxon**

Scientific supervisor: **R.U.Majidova**

ANNOTATION

This article examines the anthropocentric features of English and Uzbek proverbs about men and women and the issue of gender in them. Also, this article presents the most famous proverbs in the two languages and the work done by scientists on them. When we studied proverbs in English and Uzbek, we found out the differences and similarities between them.

Key words: *gender, paradigm, proverb, genderlinguistics, phraseology, mental and cognitive processes*

Proverbs are one of the main criteria that show the cultural and spiritual life of every nation, its thoughts and conclusions. They reflect the long past, experiences and legends of that nation that are preserved in the memory of the people. Also, proverbs are the wisdom of the people. and shows his conclusions based on his experiences in history. English and Uzbek proverbs have similar characteristics, they are the result of centuries of observations, in other words, proverbs are the cream of wisdom.

Deeper analysis of proverbs and finding their differences and alternatives between different languages is an important issue of modern linguistics. We know that phraseological units in each language have their own characteristics. When learning, he first compares such units in his own language to other language units. Finding the differences and similarities of phraseological units, whether it is a proverb or a phrase, is the biggest help in learning the language more deeply. will be Proverbs are one of the main criteria that show the cultural and spiritual life of every nation, its thoughts and conclusions. They reflect the long past, experiences and legends of that nation that are preserved in the memory of the people. Also, proverbs are the wisdom of the people. and shows his conclusions based on his experiences in history. English and Uzbek

proverbs have similar characteristics, they are the result of centuries of observations, in other words, proverbs are the cream of wisdom.

Deeper analysis of proverbs and finding their differences and alternatives between different languages is an important issue of modern linguistics. We know that phraseological units in each language have their own characteristics. When learning, he first compares such units in his own language to other language units. Finding the differences and similarities of phraseological units, whether it is a proverb or a phrase, is the biggest help in learning the language more deeply.

When it comes to proverbs about men and women in English and Uzbek languages, the issue of gender is the main issue in both languages, and they also have different aspects. Because these two languages were formed under different historical, social and economic conditions. And we should analyze these proverbs from the point of view of anthropocentrism and the issue of gender.

First of all, if we emphasize the issue of anthropocentrism and gender, these concepts are considered one of the main concepts of modern linguistics today. There are paradigms with special characteristics in each layer of the language system. Paradigm (lat. *parádeigma* - *paradeigma*) as a methodological concept was introduced into scientific use by the American philosopher Thomas Kuhn in the last quarter of the century. The scientist used this term in his book "Structure of Scientific Revolutions" published in 1962 to explain "leaps" in science. "Paradigm" is a clear philosophical and methodological concept for every linguist.

At the end of the 20th century, a new paradigm, anthropocentrism, entered linguistics. Because language is for society, its importance is seen in the mental and cognitive processes of the human psyche, and finally, language performs the function of a tool in mass communication.

In addition, in anthropocentric proverbs, gender, i.e. sex, has a special place. Gender linguistics is developing as one of the modern trends in linguistics. Gender linguistics, which studies processes related to the role of man and woman in society, their mental world, and the social and cultural characteristics of language, is becoming

important in modern linguistics. The concept of gender is included in the science as a concept indicating the difference between biological sex, that is, male and female. From a social point of view, this concept is a concept that shows the role of men and women in society.

If we explain the gender interpretation in anthropocentric proverbs in English and Uzbek languages, in these two languages, a man is the economic provider of the family, and a woman is a person responsible for its social and spiritual environment. We can see this in the example of the following proverbs:

Man makes houses, woman makes homes.

Men get wealth, woman keep it.

They are as following in Uzbek :

Ayol so‘m qilar,erkak chaqa.

Yomon er to‘y buzar,yomon xotin uy.

Also in Uzbek language the proverb "Erni er qiladigan ham xotin,qaro yer qiladigan ham xotin" may alter to the proverb "A good husband makes a good wife" yoki "A good Jack makes a good Jill".

In addition, the upbringing of children in the family, especially the upbringing of girls, is entrusted to women in both national cultures. If we pay attention to the following proverbs, we can clearly see this:

As is the mother, so is her daughter - Onasini ko‘rib qizini ol.

But there is also a form of proverbs with this meaning that indicates the responsibility of both men and women in English:

Like mother,like daughter. - Like father, like son.

If we look at the issue of gender, in proverbs based on the concepts of community management, wisdom and wisdom, it is mainly given by the word "man". We will consider this in the following examples:

The wit of one man, the wisdom of many.

The healthful man can give counsel to the sick.

What’s a man but his mind?

In the land of blind, the one-eyed man is king.

There are proverbs like that in Uzbek language also :

Arslon izidan qaytmaydi, yigit so‘zidan.

Yomon o‘g‘il - molga o‘rtoq,

Yaxshi og‘il jonga.

Also, in proverbs based on the concepts of appearance, beauty and youth, we can see mainly women and girls in both languages. For example, in English they are as follows:

A man is old as he feels, a woman is as old as she looks.

As an equivalent of this proverb, we can take the following proverb in Uzbek language:

Ayoldan yoshini so‘rama, erkakdan maoshini.

Another notable aspect is that some anthropocentric proverbs in English have alternatives in Uzbek without male or female characters or with animal names:

A dog is man’s best friend - It vafo, xotin jafo.

A hungry man is an angry man - Ochdan qoch.

The coat makes the man - Kurakka libos, eshakka to‘qim.

The man in boots doesn’t know the man in shoes- Tani boshqa dard bilmas.

In conclusion, English and Uzbek anthropocentric proverbs have several differences and similarities in terms of gender. In a world where knowledge of foreign languages is the need of the hour, learning proverbs and using them to decorate our conversation takes language learners to another high level.

REFERENCES

1. Mirzayev T. "O‘zbek xalq maqollari"
2. UzSWLU, textbook for master’s department students "Cultural Linguistics" D. Ashurova, M. Galiyeva.
3. UzSWLU, textbook for master’s department students "Cognitive Linguistics" N. Djusupov and others.
4. Scientific article "Ingliz va o‘zbek tilidagi maqollarning milliy-madaniy va universal xususiyatlari" by M.Y. Mirzaaxmedova.
5. <https://hellcomics.ru/uz/aforizmy-i-poslovicy-o-muzhchine-o-zhenshchine/>

6. *Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. "O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi" - T.: O'qituvchi ; 1990.*

7. *Kuskovskaya S. "English proverbs and sayings"*

8. *Ray John "Compleat collection of English proverbs"*

АВТОРСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКИ

Юнусова Д.И

доктор педагогических наук ТГПУ им.Низами

Эргашева А.Н

магистрант 2го курса ТГПУ им.Низами

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются роль педагогических технологий. Применение авторских технологий при обучении. Авторские технологии:

- технология обучения А.А. Окунева

- технология обучения В.Ф. Шаталова

Ключевые слова. Педагогическая технология, авторские технологии, обучение на основе опорных конспектов, витагенный метод обучения, знаково-контекстное обучение.

Учитель – ведущий субъект процесса обучения. Результативность его деятельности на практике во многом определяется не только содержанием и методами обучения, но и личностными (субъектными) качествами учителя, его мировоззрением, профессиональной подготовкой.

Вопрос о роли субъективного фактора в педагогической технологии относится к неразрешимому спору о том, чем является педагогика – наукой или искусством. Одни говорят, что технологию Шаталова может осуществить только Шаталов, другие приоритетную роль в педагогическом процессе отводят именно технологии, дидактическому инструментарию.

Авторская педагогическая технология – это системная совокупность и порядок функционирования общеизвестных приёмов и методов, используемых для достижения педагогических целей, которые структурируются и соорганизуются, вокруг какой-то наиболее значительной авторской идеи.

Поскольку авторская педагогическая технология связана с учебным процессом – деятельностью преподавателя и учащихся, её структурой, средствами, методами, то в структуру авторской педагогической технологии входят:

а) *концептуальная основа* (описание идей, гипотез, принципов технологии, опора на предыдущую научную концепцию). Большинство педагогов, при

разработке собственной, более гибкой авторской технологии, опираются не на какую-то одну, а на несколько дидактических (педагогических) концепций, выстраивая их с учетом специфики и приоритетности решаемых задач обучения, воспитания и развития личности.

б) содержательная часть (общие и конкретные цели обучения, содержание учебного материала);

в) процессуальная часть (технологический процесс: организация учебного процесса, методы и формы учебной деятельности учащихся, деятельность педагога по управлению процессом усвоения материала, методы и формы работы педагога, диагностика учебного процесса).

Можно выделить следующие отличительные качества авторских технологий:

- инновационность (наличие оригинальных авторских идей и гипотез относительно перестройки педагогического процесса);

- альтернативность (отличие каких-либо из основных компонентов педагогического процесса, целей, содержания, методов, средств и др. от традиционных);

- концептуальность педагогического процесса (осознание и использование в авторской технологии философских, психологических, социально-педагогических и других научных оснований);

- системность и комплексность педагогического процесса;

- социально-педагогическая целесообразность (соответствие целей учебного заведения социальному заказу);

- наличие признаков или результатов, определяющих реальность и эффективность авторской технологии.

Рассмотрим несколько примеров авторских технологий, которые можно применить в системе высшего образования.

Педагогическая технология на основе системы эффективных уроков

А.А. Окунев

Целевые ориентации

1. Усвоение стандартных ЗУН

2. Развитие способных детей.

Концептуальные положения

Движущая сила учебного процесса - это противоречие между теми задачами, которые ставятся перед учениками, и их знаниями, умениями.

Принцип интереса. Новизна, новый материал как своеобразный раздражитель, вызывающий рассогласование, включающий механизмы

деятельности по ориентировке и познавательной деятельности. В каждом уроке должна быть интрига, изюминка.

Хороший урок - это урок вопросов и сомнений, озарений и открытий. Его условия:

-*теоретический материал* должен даваться на высоком уровне, а спрашиваться - по способностям;

-*принцип связи теории с практикой*: учить применять знания в необычных ситуациях;

-*принцип доступности*: школьник должен действовать на пределе своих возможностей; талант учителя - угадать эти возможности, правильно определить степень трудности;

-*принцип сознательности*: ребенок должен знать, что он проходит (в начале изучения темы пролистывают учебник, устанавливают, зачем и что будут изучать);

-*установка* не на запоминание, а на смысл, задача в центре содержания;

-*принцип прочности усвоения знаний*: даются основы запоминания;

-*мышление* должно главенствовать над памятью, учебная информация распределена на крупные блоки, материал дается большими дозами;

-*принцип наглядности* (отработка умения наблюдать);

-*принцип оптимизации* (выделение главного, учет времени).

Особенности методики

- *создание и поддержание высокого уровня познавательного интереса и самостоятельной умственной активности учащихся.*

В этом аспекте используются приёмы и методы, направленные на развитие мысленной деятельности каждого ученика. А это невозможно без развития познавательных интересов, восприятия, воображения, развития памяти и мышления.

Научить ребенка можно лишь тому, что ему интересно.

Основная задача учителя

• Воспитать веру ученика в свои силы, научить радоваться общению с педагогом, товарищами, воспитать внимание, стремление к самостоятельной деятельности школьников.

• Использовать приемы, позволяющие эффективно применять учебный материал, чтобы выработать у школьников навыки самообразования.

• Чутко откликаться на мысли ученика, импровизировать.

• Делать урок эмоционально ярким.

• Использовать все разнообразные современные методы урока.

• Создавать психологический комфорт для класса.

- Делать ставку на самостоятельный труд учащихся.

Технология В.Ф. Шаталова.

Виктор Федорович Шаталов, народный учитель СССР, ученый Донецкого открытого университета, внедрил технологию интенсификации обучения.

В своей системе В.Ф. Шаталов пользуется постепенным управлением познавательной деятельностью детей с помощью опор на ассоциации. Задачей этой технологии является выдать как можно больше знаний за меньшее время.

В системе применяется блочное преподавание с необходимой проверкой знаний и умений, многократный повтор пройденного материала, учебная информация оформляется с помощью опорных схем. Применяется личностно-ориентированный подход в обучении. Главный принцип данной технологии – все школьники способные, никто не принуждает учиться.

Разработаны опорные сигналы – знак, который заменяет какое-либо смысловое значение. Краткий условный (опорный) конспект составляется на базе опорных сигналов.

В.Ф. Шаталов разработал такую систему учебного труда, которая обеспечила полную активность обучающихся при решении каких-либо поставленных задач. С этой целью формируется динамический стандарт труда обучающихся.

В основе стандарта лежат опорные конспекты, где закодирован учебный материал. Они используются на занятиях поэтапно, при этом применяются различные методы решений.

Незнакомый материал доводится до обучающихся традиционным способом у доски посредством лекции. Повторение проводится по опорному конспекту. Все самостоятельные работы школьников – по своим конспектам. Блочные конспекты можно использовать при обобщении и систематизации полученных знаний.

При выполнении домашних заданий ученик может пользоваться книгой, своим опорным конспектом, просить совета взрослых.

При первоначальном повторении осуществляется проверка, насколько обучающиеся усвоили опорный конспект. Они, опираясь на свою память, воссоздают конспект. Педагог осуществляет проверку письменных работ по мере поступления, после сдачи всех работ педагог проводит опрос.

Нужно многократно проговаривать устно опорный конспект для достаточного освоения учебного материала. Для достижения этой цели применяются различные формы опроса.

На этапе обобщения и систематизации полученных знаний учитель за некоторое время публикует вопросы для зачета. Используются различные виды контроля – работа у доски, письменная работа, опрос. Применяются игровые элементы – соревнования команд, разгадывание кроссвордов и т.д.

Для оценивания результатов освоения полученных знаний применяются различные формы контроля – опросы (письменный и устный), взаимоконтроль (парный, групповой, домашний), самостоятельные работы. Отметка обучающегося проставляется на определенном листе, который может просмотреть любой ученик. В любой момент низкий балл можно исправить на более высокий. В этом заключается принцип открытых перспектив. Оценка должна вызвать у ученика только положительные эмоции.

Неудовлетворительная оценка вызывает у обучающегося негативные эмоции, по этой причине система обучения В.Ф. Шаталова исключает неудовлетворительные отметки и ликвидирует какие-либо спорные ситуации.

Технология В.Ф. Шаталова показывает высокие результаты. Все школьники привыкают к ежедневному труду. У ребенка появляется самостоятельность и уверенность в своих силах. Выбатываются такие чувства, как ответственность, товарищество, честность.

На основе технологии В.Ф. Шаталова разработаны предметные технологии В.М. Шеймана (физика), Ю.С. Меженко (русский язык), А.Г. Гайштута (математика), С.Д. Шевченко (история) и др.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. <http://student39.ru/lector/pedagogika>
2. <https://uchebnikfree.com/osnovyi-pedagogiki/avtorskie-tehnologii-obucheniya-52041.html>
3. <https://infourok.ru/referat-na-temu-avtorskie-tehnologii-v-pedagogike-3470322.html>
4. Белкин А.С. *Витагенное обучение с голографическим методом проекций* / А.С. Белкин // *Школьные технологии*. – 1998 г.
5. Беспалько В.П. *Педагогика и прогрессивные технологии обучения* / В.П. Беспалько. – М., 1995.

МЕТАННИ КАТАЛИТИК ОКСИКОНДЕНСАТЛАШ РЕАКЦИЯСИ УЧУН КАТАЛИЗАТОР ТАНЛАШ

С.Е. Нурмонов

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий университети
к.ф.д., профессори

И.С. Мажидов

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий университети Магистранти

АННОТАЦИЯ

Метанни каталитик оксиконденсатлаш жараёни учун мембранали реакторнинг математик модели яратилди ва жараённинг мақбул технологик катализатор танланди.

***Калит сўзлар:** Оксиконденсатлаш, натрий ацетат, газометр, найсимон печь; катализатор, автотрансформатор, реометрла.*

КИРИШ

Ҳозирги вақтда дунё бўйича этиленга нисбатан йиллик эҳтиёж 187 млн тоннани ташкил этади ва бу талаб йилига 4,5% га ошмоқда. Ҳозирги вақтда тахминан 5% табиий газ қимматбаҳо маҳсулотлар олишда, қолган қисми ёқилғи сифатида ишлатилмоқда. Этилен нефт ва газ кимёсининг муҳим маҳсулоти бўлиб, полиэтилен, поливинилхлорид, полистирол, алкилбензоллар, этиленоксид ва бошқалар ишлаб чиқаришда ишлатилади. Этилен ишлаб чиқаришнинг ҳозирги вақтдаги энг муқобил ва истиқболли усули метанни каталитик оксиконденсатлаш жараёни бўлиб, юқори фаоллик ва унумдорликка эга бўлган барқарор катализатор яратилмаганлиги сабабли саноатга жорий этиш муҳим аҳамият касб этади [1, 2].

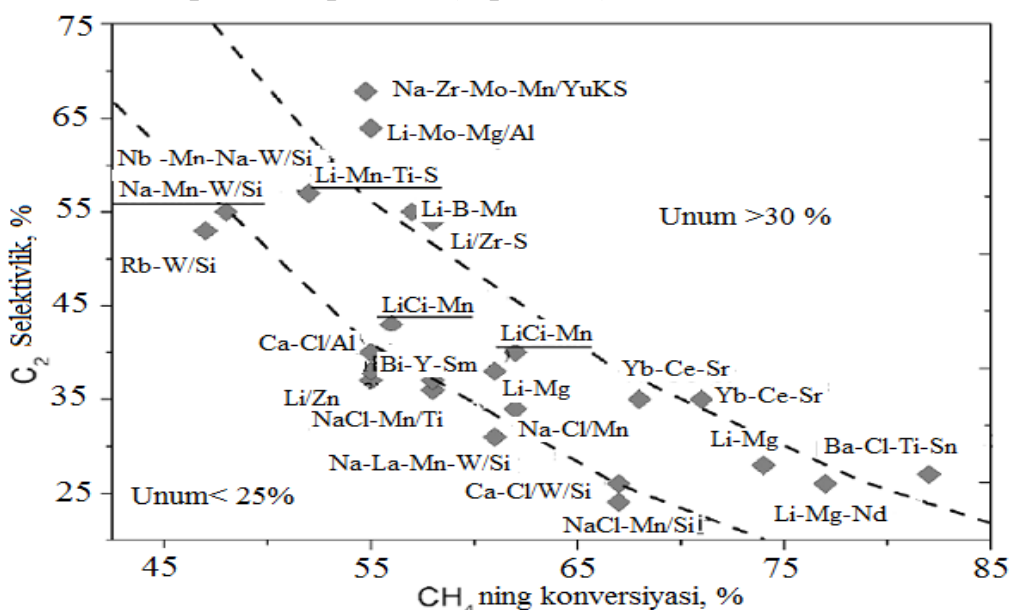
АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Метаннинг оксидли системалар билан ўзаро таъсирлашишини тадқиқ қилиш бўйича биринчи ишлардан яна бирида шу ҳақидаги фараз илгари сурилгандики [3, 4, 5], метанинг $\text{ThO}_2/\text{SiO}_2$ катализаторининг фаол марказлари билан ўзаро таъсирлашганида метил радикалларининг ҳосил бўлиши содир

бўлади, уларнинг газ фазадаги кейинги рекомбинацияси этан ҳосил бўлишига олиб келади [6-8].

НАТИЖА ВА МУҲОКОМАЛАР

Адабиётларда маълум бўлган ва оксиконденсатлаш реакцияси учун юқори каталитик фаолликка эга катализаторлар билан биз яратган **Na-Zr-Mo-Mn/ЮКЦ** таркибли катализаторларнинг ушбу реакция учун каталитик фаолликларини текшириш натижалари келтирилган (1-расмда).

1-расм. C₂ –углеводородлар унуми C₂≥25% бўлган МОК реакцияси катализаторлари. Барча катализаторлар 700÷900°C да CH₄/O₂ = 2÷8 нисбатда, одатдаги атмосфера босимида синалган

Катализаторлар фаоллиги бўйича олинган натижалар 1-жадвалда келтирилган.

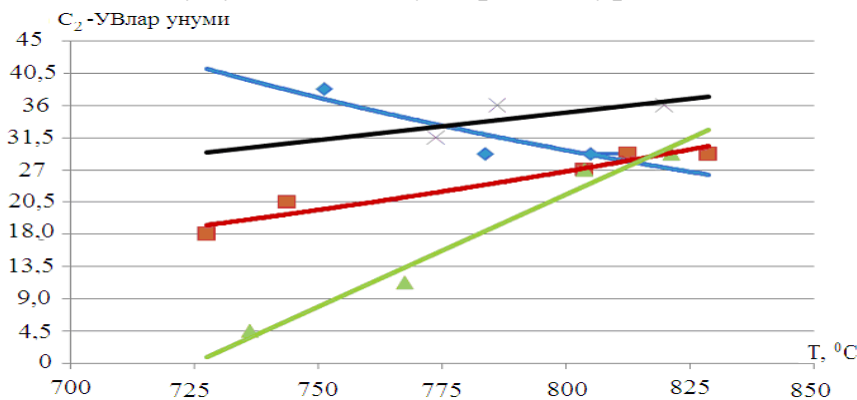
1-жадвал

Каталитик системаларнинг хоссаларини таққослаш

($P_{umum}=0.1MPa$, $P_{metan}=0.033MPa$, $P_{kislород}=0.014MPa$, $T=750^{\circ}C$, $W_{umum}=1000$ soat¹⁾)

№	Katalizator	CH ₄ konversiyasi, %	C ₂ -UVlar selektivligi, %	C ₂ -UVlar unumi, %
1	(Mn ₂ O ₃) _x ·(Na ₂ MoO ₄) _y ·(ZrO ₂) _z	56.8	62.3	35.4
2	11% NaCl-27% MnO _x /SiO ₂	62,4	42.6	26.6
3	4% NaCl-10% MnO _x /SiO ₂	47,4	46,0	21,8
4	(Mn ₂ O ₃) _x ·(KCl) _y ·(ZrO ₂) _z	52.3	59.1	30.9

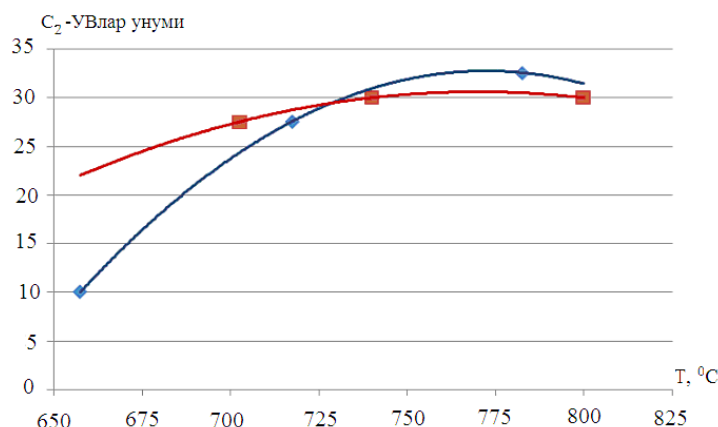
Ушбу ишда №:1-№:4 катализаторларининг каталитик ва физик-кимёвий хоссалари таққосланди. 2-расмда ҳароратга боғлиқ ҳолда параллел ўтказилган экспериментлар асосида **Na-Zr-Mo-Mn/ЮКЦ** таркибли катализатор иштирокида этиленнинг унуми қандай ўзгариши кўрсатилган.

(\blacklozenge -№1кат; \blacksquare -№2 кат; \blacktriangle -№3кат; \times -№4кат; $W=1000\text{соат}^{-1}$, $P_{\text{умум}}=0,1\text{МПа}$, $P_{\text{CH}_4}=0,033\text{МПа}$, $P_{\text{O}_2}=0,014\text{МПа}$)

2-расм. Метанни оксиконденсатлаш реакциясида C_2 -углеводородлар унумига ҳароратнинг таъсири

2-расмдан кўриниб турибдики, №2 ва №4 катализаторлар иштирокида ҳарорат кўтарилиши билан C_2 -углеводородлар унуми ортди. Ҳажмий тезликнинг $W = 1000 \text{ соат}^{-1}$ қийматида $\text{CH}_4/\text{O}_2 = 2,5$ нисбатда бўлганда №1 ва №4 катализаторлар яхши каталитик фаоллик намоён этади. Этиленнинг унуми 35-38% га ортди. Бунда №1 катализаторда бошқаларга қараганда этиленнинг унуми юқори бўлди.

($T=750^\circ\text{C}$, $W=1500 \text{ соат}^{-1}$, $P_{\text{умум}}=0,1 \text{ МПа}$)

3-расм. №1 ва №4 катализаторлар иштирокида C_2 -углеводородлар унумига ҳароратнинг таъсири.

3-расмдан кўриниб турибдики, ҳажмий тезликнинг $W=1500$ соат⁻¹ қийматида этиленнинг унуми деярли бир хил бўлиб, 750⁰С да 30% ни ташкил этади.

ХУЛОСА

Метанни каталитик оксиконденсатлаш жараёни учун мембранали реакторнинг математик модели яратилди ва жараённинг мақбул технологик параметрлари аниқланди.

Метанни оксиконденсатлаш жараёни учун самарали технология ва қурилмалар билан жиҳозлашнинг физик-кимёвий асослари яратилди ҳамда мембранали реакторнинг ишчи параметрлари мақбуллаштирилди.

АДАБИЁТЛАР

1. Махлин В.А., Магомедова М.В. *Оптимальный реактор окислительной конденсации метана.*//Химическая промышленность сегодня. 2011. Т. 10. С. 5-11.

2. Файзуллаев Н.И. *Гетерогенно-каталитические окисление метана и цианирование спиртов.* // Диссертация на соискание ученой степени кандидата химических наук. ТашГТУ – 1998. – 108 с.

3. Файзуллаев Н.И. *Метандан олинган маҳсулотларнинг технологиясини ишлаб чиқиши.*//Докторлик диссертацияси. ТКТИ. -2016. -197 б.

4. Файзуллаев Н.И. *Метандан этилен синтези реакторини моделлаштириши ва мақбуллаштириши* // СамДУ илмий ахборотномаси. -2016. -№ 5.-147-153 бетлар.

5. Ghose R., Hwang H.T., Varma A. *Oxidative coupling of methane using catalysts synthesized by solution combustion method* // *Applied Catalysis A: General*. 2013. Vol. 452. P. 147-154.

6. Kus S., Otremba M., Taniewski M. *The catalytic performance in oxidative coupling of methane and the surface basicity of La₂O₃, Nd₂O₃, ZrO₂.*//*J. Fuel*. –2003. 82 (11). –p.1331-1338.

7. Abdukodirov Sardor, Dilmurod Butunov, Mafratkhon Tukhakhodjaeva, Shukhrat Buriev, Utkir Khusenov. (2021). *Administration of Technological Procedures at Intermediate Stations. Design Engineering*, 14531-14540. Retrieved from.

8. Butunov D. *Methods of improving technological practices of processing of combined trains at intermediate stations* / D. Butunov, S. Abdukodirov, U. Khusenov, Sh. Buriyev// *The scientific heritage*. –2021. -No 67 -C. 39-43.

RO‘ZI CHORIYEV IJODIDA PORTRET

Zohidjonova Muattar Omonulla qizi

K.Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instiuti

San’atshunoslik: tasviriy va amaliy san’at

yo‘nalishning 3-bosqich talabasi

АННОТАЦИЯ

Мақолада миллий рангасвир тарихида Рўзи Чориев ҳаёти ва ижод йўли ёритилган бўлиб, асосий эътибор Сайроблик қария, қўшиқчи Ботир Зокиров, Шавкат Абдусаломов каби портрет асарларининг бадиий хусусиятларига ижодий санъатишунос тахлили берилганлиги ҳақида ёритилган.

Калит сўз: *Рўзи Чориев, портрет, тасвирий санъат, Сайроблик қария, Ботир Зокиров, Шавкат Абдусаломов, декоративизим.*

ПОРТРЕТ В ТВОРЧЕСТВЕ РОЗИ ЧОРИЕВА

Зоҳиджонова Муаттара Омонулла кизи.

Национальный институт живописи и дизайна имени

К. Бехзода Искусствоведение: изобразительное и

прикладное искусство студентка 3 курса

АННОТАЦИЯ

В статье освещается жизненный и творческий путь Розы Чориева в истории национальной живописи, и основное внимание уделяется творческому искусствоведческому анализу художественных особенностей портретных произведений старца Сайроба, певца Ботира Закирова и Шавката Абдусаломов.

Ключевое слова: *Розы Чориев, портрет, изобразительное искусство, старик из Сайроба, Ботир Закиров, Шавкат Абдусаломов, декоратор.*

PORTRAIT IN THE WORK OF ROZI CHORIEV

Zahidjonova Muattar Omonulla kizi

K. Behzod National Institute of Painting and Design

Art history: fine and applied arts

3rd year student

ABSTRACT

The article describes the life and creative path of Rozi Choriev in the history of national painting, and the main focus is on the creative art critic's analysis of the artistic features of the portrait works of the old man of Sayrob, singer Botir Zakirov, and Shavkat Abdusalomov.

Keyword: *Rozi Choriev, portrait, fine art, old man from Sayrob, Botir Zakirov, Shavkat Abdusalomov, decorator.*

Ro'zi Choriyev XX asr O'zbekiston tasviriy san'atida o'chmas iz qoldirgan rassomlardan biri sanaladi. Uning ijodiy yo'li xalqi, mamlakati bilan chambarchas bog'liq holda rivojlandi. Tasviriy san'at ustasi bo'lgan Ro'zi Choriyev 1931 yili Surxondaryodagi Pashxurt qishlog'ida tug'ildi va urush arafasidagi ko'pgina bolalar kabi internatda tarbiyalandi. O'zining iqtidori va mehnatsevarligi tufayli u Leningrad shahridagi I.Ye.Repin nomidagi rangtasvir, haykaltaroshlik va arxitektura institutida oliy ma'lumot oldi va rassomlik ixtisosligini egalladi. 1970-1990-yillari Toshkentda rassom Ro'zi Choriyev uchun ijodiy samarador yillar bo'ldi. Rassom o'z yurti Surxondaryoga ko'p bora xizmat safariga bordi va u yoqda ko'plab tabiat etyudlari, hamqishloqlari portretlarini olib keldi.

Tasviriy san'atda portret janri insonning ma'naviy qiyofasini o'zida ifodalashi bilan san'atning boshqa turlaridan birmuncha farq qiladi. Portret orqali inson obrazini mohirona ko'rsata olgan buyuk rassomlar qatoriga Kamoliddin Behzod, Leonardo da Vinchi, Rembrandt, shuningdek, o'zbek rassomlaridan Abdulhaq Abdullayev, Rahim Ahmedov. Chingiz Ahmarov, Malik Nabivev kabi bir qancha rassomlarni kiritish mumkin. Ular bilan bir qatorda Ro'zi Choriyev ham bir qancha portret asarlar ham yaratgan.

Portret⁹ - Odam yoki odamlar gurihini aks ettiruvchi tasviriy san'at janri. Mazkur janrda mavjud bo'lgan yoki o'tib ketgan biror bir shaxs yoki shaxslar guruxi, rassom (ijodkor) tasavvurida paydo bo'lgan hayoliy qiyofalar aks etishi mumkin. Portret ham san'atning boshqa turlari singari ijodkorning dunyo qarashi bilan, uning hayotga, borliqqa bo'lgan munosabati bilan bog'liq. Portretning muhim tomoni bu tasvirlanuvchining aynan o'ziga o'xshatish bilan bog'liq. Portret iborasining kelib chiqishi va dastlabki ma'nosi ham eski fransuz tilida "o'xshatish", "bor narsani o'ziga o'xshatib qaytarish" mazmunidan olingan. Lekin bu rassomning tasvirlanuvchiga bo'lgan munosabati (xurmati, nafrati va x.k.)ni aks ettirishga halaqit bermaydi. Rassom portret orqali tasvirlanuvchi shaxsning ma'naviy dunyosining boy yoki qashshoqligini, ijtimoiy hayotdagi o'rni, kasbi, jamiyatdagi mavqeyini aks ettirishi va

⁹ Portret - frans. Portrait. Portraire tasvirlash degan ma'noni anglatadi

uning shu jihatlari orqali davr xususiyati, siyosiy iqtisodiy ahvol haqida ma'lumot beraoladi. Bu esa rassomning g'oyaviy estetik va siyosiy qarashlari darajasi bilan bog'liq. Shuning uchun yetuk portret asarlari orqali nafaqat shaxs haqida balki shu shaxs yashagan davr, muxit haqida ma'lumot olish mumkin. Rassomning professional maxorati, portret ishlash uchun tanlagan materiallari (bo'yoq, rasm ishlanadigan asos, ish asboblari va x.k.) esa uning yaratgan asarlariga qaytarilmas, betakror o'ziga xoslik baxsh etadi va dasthatini belgilaydi.

Ro'zi Choriyev ijodida portret janri alohida o'rin tutadi. Rassom yaratgan portretlar yorqin, betakror obrazlar silsilasidan iborat bo'lib, qaxramonlari esa oddiy mehnatkash insonlar, yonginasida, rassom bilan baqamti yashab turgan zamondoshlaridir. Shu bilan birga har bir obraz – bu betakror individuallik, boy ichki olamdir. Shular qatorida Sayroblik qariya, qo'shiqchi Botir Zokirov, kinorejissyor Shavkat Abdusalomov portretlarini alohida jaratib ko'rsatish mumkin. Ushbu maqolada R.Choriyev ijodiga mansub yuqoridagi uchta portret san'atshunoslik tahlil asosida ochib beriladi.

“Sayroblik qariya” portreti ranginlik, ma'naviy hayotni haqqoniy psixologik aks ettirilganligi bilan ajralib turadi. Portretdan tomoshabinga ikkinchi jahon urushining og'ir yillarini boshidan kechirgan va orden bilan mukofotlangan inson boqib turibdi. Uning milliy oq kiyimiga orden taqib qo'yilgan, uning ustidan rangi chiroyli olacha cho'pon kiyib olgan. E'tiborni tortuvchi cho'zinchoq tirishlar tushgan yuzida dono, ayni paytda tarang va qat'iy ko'zlari to'g'ridan-to'g'ri tomoshabinga boqib turibdi, bularning barchasi qahramonning tashvishli va quvonchli, bardoshli hayoti haqida hikoya qilmoqda. Uning butun qiyofasidan mustaqil, erksevar xarakteri namoyon bo'lgan, u qomatini stul suyanchig'iga tashlab o'tirishida, belbog'ini ushlab turgan qo'llari harakatida va yelkasiga yaxshi o'rnatilgan va safsar-ko'k rangli salla kiygan boshida ko'rinadi. Portret tilla rang, iliq yashil ranglar uyg'unligi bilan tasavvur uyg'otadi va uzoq xotirada qoladi.

Shogirdlari, izdoshlari ko'p bo'lgan, yoshlar seksiyasiga raislik qilgan Ro'zi Choriyev yosh rassomlar ustaxonalarida ko'p bo'lgan, ularning shaxsiy ko'rgazmalarini tashkil qilishgan va ularga qo'lidan kelganicha yordam bergan. Bu haqda Bahodir Jalolov, Javlon Umarbekov, Sobir Raxmetov kabi rassomlar uni yod olib eslaydi. San'atkorning ijodiy ustaxonasi doim gavjum bo'lgan. Bu yerga rassomlar, rejissyorlar, shoirlar, artistlar, jurnalistlar, olimlar va yozuvchilar ham tez-tez kelib turgan. Mashhur xalq qo'shiqchisi Botir Zokirov va rassom Ro'zi Choriyev yaqin do'st bo'lganlar. Ular bir avlodga mansub bo'lgan. San'atga, ijodga va umuman olamga va insoniylik jamiyatiga qarashlarida ko'p o'xshashlik bo'lgan. Negaki Ro'zi Choriyev rassom sifatida opera musiqasiga oshufta bo'lgan, shu bilan birga qo'shiqchi Botir Zokirov ham rangtasvirni yaxshi ko'rgan. Musiqa va rangtasvir ma'daniyat

fenomeni, xissiyotlarni tasvirlashda yaqin tushunchalar hisoblanadi. B. Zokirov portreti rassomning unchalik ma'lum bo'lmagan asaridir. U cho'zinchoqroq matoga chizilgan va tugallanmay qolgan eskizga o'xshaydi. Lekin u qo'shiqchining ichki olamiga chuqur kirib borilganligi, psixologizmi, drammatizmi va butun qiyofaning go'zalligi bilan hayratga soladi. Yuzidagi qora ko'zlariga alohida urg'u berilgan, ular go'yo undan alohida yashayotgandek. Ularda og'riq va umidsizlik zuhr bo'ladi va ayni paytda intiluvchanlik seziladi. U qo'li bilan kichiroq mato ushlab turibdi, go'yo rangtasvir bilan shug'ullayotganda va o'zi qo'lida etyud bilan bir lahzaga o'tirgandey tasavvur uyg'otadi. Faqat rassomning kasbiy mahorati bilan yaxshi tanish bo'lgan kishigina bu lahzani ilg'ashi va do'stini g'amnok fikrlardan chalg'itishi mumkin. Asar iliq rangda ishlangan. Unda Botir Zokirov tomoshabinga yaxshi tanish bo'lgan oq sharf va jigarrang paltoda tasvirlangan. Uning butun ozg'in qomati tarang hislarni ifodalovchi och va to'q qizil fonda tasvirlangan.

Portretchi rassom odamlarga xos turli harakatlarni his qila bilishi, ayniqsa, odamning qiyofasidagi samimiylik yoki soxta jihatlarni tasvirlay olish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Aynan shunday qobiliyat Zo'zi Choriyevda bor edi va buni uning yana bir yaratgan "Shavkat Abdusalomov" portretida ko'rish mumkin.

Ushbu asarda birinchi navbatta dekorativizm¹⁰ ko'zga tashlanadi. Yani asar birinchi navbatda silliqlikka hamda bir nechta tiniq va yorqin bo'lgan kontras ranglarga ega. Asarda tasviri aks etgan kinorejissyor va aktyor Shavkat Abdusalomov Moskva shahrida yashaydi, Toshkentga kinorejissyor Shuhrat Abbasovning taklifiga binoan kelgan edi, shunda u rassom Ro'zi Choriyev bilan tanishib qoldi. Shavkat Abdusalomov portreti rassom Ro'zi Choriyev bu davrda yaratgan e'tiborli asarlaridan biri bo'lib qoldi. Kinorejissyor va aktyor asarda rassomning kottedji oldidagi bog'chada tasvirlandi. Portretida u butun bo'yi bilan bahorgi yashillikda, yelkasiga qora-kumushsimon-ko'k kostyum ustidan tashlab olgan holda tasvirlandi. U biroz boshini egib, tomoshabinga qovog'i ostidan qarash qilib turibdi. U bilan muloqotda bo'lgan odamlar uning maftunkorligini, aqlliligini, iqtidorini, xushmuomalaligini va shu bilan birga kamtarin ekanligini ta'kidlaganlar. Do'stlar davrasida u bilan suhbatlashish xuzur baxsh etardi, negaki doimiy Moskvada yashaganligi uchun madaniy voqealar markazida bo'lar va shu sabab undan ko'p axborot olish mumkin bo'lar edi. Asarning butun rangi yoqimli, u ma'lum ma'noda XX asr boshlarida yashagan Valentin Serov va Konstantin Korovin singari rus rassomlarining plenerda ishlagan asarlarini yodga soladi. Bunday chog'ishtirish tabiiy hisoblanadi. Negaki bu rassomlar ham bahorgi yosh barglar va maysalar fonida portret ishlashni yoqtirardi. Umuman portret rangi yoqimli va ishonchli chiqqan.

¹⁰ Dekorativizm (dekorativ so'zidan — bezak, tomosha) tasviriy san'atning stilistik asosi bo'lib, asarga sun'iy kompozitsiyani, detallarni tartibga solish va "voqelikni bezash" elementlarini kiritadi.

Rassom yaratgan xar bir portret yechimida jo‘shqinlikning muayyan ulushi bor, ammo asosiysi rassomning o‘zi chizayotgan insonga nisbatan muhabbat tuyg‘usi mana men deb turadi. Ro‘zi Choriyev shijoat bilan yonib yashadi va ijod qildi. Shu sababli uning milliy tasviriy san’atdagi xizmatlari munosib tag‘dirlandi. U O‘zbekiston xalq rassomi, O‘zbekiston Badiiy akademiyasining akademigi, Davlat mukofoti sovrindori bo‘ldi. Rassom do‘stlari hamkasblari shogirdlari, uni tanigan va bilgan barcha uchun munosib ibrat, yorqin xotira bo‘lib qoldi. Atoqli musavvir 2004 – yilning 18-sentyabrida dunyodan ko‘z yumdi.

		
R.Choriyev. “Sayroblik qariya”. 1979 yil.	R.Choriyev. “Botir Zokirov портрети”.	R.Choriyev. “Shavkat Abdusalomov portreti”. 1985 yil

FOYDALANILGAN MANBALAR ROYHATI

1. Oqilova K. *Yonib yashagan musavvir (Ro‘zi Choriyev), Jahon adabiyoti, 2013. 8-son.*
2. Kultasheva N. Kultashev B. Sadikova S. *Development of Portrait of Uzbekistan During the Early 20th Century / Journal of Contemporary Issues in Business and Government* Vol. 27, No. 2, 2021
<https://scholar.google.com.do/scholar?oi=bibs&cluster=9453731303554570351&btnI=1&hl=en>
3. Abdirasilov S. Boymetov B. Tolipov N; *Tasviriy san‘at. Kasb –hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma, Toshkent, 2006. 176 bet.*
4. Ro‘zi Choriyev hayoti va ijodi / <https://mrtdi.uz/>
5. Rahmatov I, *O‘zbekiston xalq rassomi Ro‘zi Choriyevning 90 yilligi nishonlandi. Xalq so‘zi.*
6. Декоративизм в живописи: известные художники, картины | Artxiv
<https://artchive.ru/styles/decorativism>

METHODS OF CREATING AND USING WEB APPLICATIONS IN THE FORMATION OF INFORMATION FLOW

Umida Reimbaeva Aytbay qizi

Student of Tashkent University Information Technologies

reimbaevaumiida@gmail.com

Nargiza Allambergenova Azat qizi

Student of Tashkent University Information Technologies

naraallambergenova@gmail.com

ABSTRACT

This article is about the methods of creating and using web applications in the formation of the flow of information.

Keywords: *Economics, commercial banks, information flow, financial system, innovative technologies, web applications, IT technologies, programming, application development, web-developer*

INTRODUCTION

Today, in almost all aspects of the life of our society, processes of globalization, that is, in every field, huge developments and innovations are being created and the world is seeing the face of it. In science and education, economy, culture, international relations, etc., we can see news created by new innovative technologies or established on the basis of projects based on innovative ideas. is also increasing. Also, this process is widely used in the economy as well as in all areas. At the core of these processes lies the concept of "information", which is considered the greatest power for the 21st century. In fact, today whoever has the most accurate, fastest, most reliable and most truthful information can freely share it with the people around them. Let's take a look at the economic system of our country as a clear proof of our idea. Therefore, the role of these technologies in forming the flow of information, establishing a quality information exchange and continuing this process in a quality way is very incomparable even in ordinary commercial banks. In general, every moment of human life has already adapted to live relying on various such gadgets. This means that every type of activity in people's lives or service sector is covered by these innovative, new and most importantly efficient high-speed devices.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODS

If we look at it from this point of view, in the creation, discovery and implementation of IT devices, mature specialists in this field are growing: programmers, specialists working in the IT field, bloggers, SMM specialists, web designers, web developers, graphic designers, etc. Web Developers, who create web programs and web applications for any industry, have their place among these information world professions. That is, web developers are internet professionals who create convenient, fast, diverse mobile applications with various advantages that are necessary for all industries. The essence of this profession is that web developers create new application projects and improve them.

Some of the most important terms that a Web Developer should know are:

1. An algorithm is a set of steps to perform certain tasks. In computer programming, algorithms are an important part of problem solving. When creating an algorithm, developers document all the necessary steps to solve a problem and what each step involves.

API - Application Programming Interface. An API allows two different programs to communicate with each other by providing some part of the website's code to developers. Developers can use this code, the API, to create tools and widgets that connect to this website. For example, you use the Google API to enable Google registration on your site.

3. App or Application: You are undoubtedly familiar with applications and use several of them every day. Application is basically a program that allows the user to perform various tasks. For example, Telegram is also an application. As a developer, you need to understand the difference between desktop apps, mobile apps, and web apps.

4. Frontend: The front end of the website is the part that the user sees and uses. Frontend languages include HTML, CSS, and JavaScript, all of which control the appearance of a website.

5. Backend: The code that runs on the server side of the website is called the backend code. The backend contains all the logic behind the site, including inserting, editing, and deleting data in the database.

Whether we like it or not, mobile applications (apps) are used more than websites and they are gaining more popularity than websites. Therefore, the cost of mobile application development is much higher compared to website development.

DISCUSSION AND RESULTS

Mobile applications are made on the basis of two giants: Android and iOS. In order to prepare a program for each of them, you need to have skills and knowledge in

a certain direction. Seeing that the demand for programmers who write applications only for Android or only iOS is very high, one can imagine the demand for a programmer who can write applications for both Android and iOS.

Creating a fully dynamic website using only HTML/CSS and JavaScript is a difficult task. But building mobile apps using relatively easy-to-learn skills like HTML/CSS and JS seems almost impossible compared to building websites. In addition, developing applications for mobile devices is a much more expensive and valuable skill than developing websites.

Web applications are created on the basis of JavaScript, CSS and HTML5 programming languages. Unlike mobile apps, there is no standard software development kit for building web apps. However, developers have access to templates. Compared to mobile apps, web apps are generally faster and easier to build, but are much simpler in terms of features. If you're willing to learn HTML, CSS, and JavaScript, this free tutorial is more than enough to make a fully dynamic website using only HTML/CSS and JavaScript. But building mobile apps using relatively easy-to-learn skills like HTML/CSS and JS seems almost impossible compared to building websites. In addition, developing applications for mobile devices is a much more expensive and valuable skill than developing websites.

CONCLUSION

Web apps require an active internet connection to run, while mobile apps can run offline. Mobile apps have the advantage of being faster and more efficient, but they require the user to constantly download updates. Web applications update themselves.

Unlike regular web apps (and similar to native mobile apps), advanced web apps work offline and load very quickly. This is primarily due to the improvement of the modern browser: thanks to the Application Cache feature, websites can now store large amounts of data offline. That's why advanced web apps can be used without an internet connection, giving them typical native mobile app functionality, such as push notifications, local video and audio recording, and local video playback.

Just like standard web apps, progressive web apps require no download or installation. In many ways they seem to offer the best of both worlds. As Alex Russell, who coined the term, defines them as follows: PWAs are "responsive, connection-agnostic, app-like, novel, secure, discoverable, linkable, installable, and linkable web experiences".

In conclusion, based on this sequence and order, you can easily create a web application, add new functions to it, using the programming language of your choice, in order to form a reliable and high-quality flow of information both in the economy and in commercial banks. and of course you will be able to improve it.

LIST OF USED LITERATURE

1. Batty, M.; Longley, M. *Fractal Cities—A Geometry of Form and Function*; Academic Press: London, UK, 1994.
2. Vaughan, J.; Ostwald, M.J. *Using fractal analysis to compare the characteristic complexity of nature and architecture: Re-examining the evidence*. *Archit. Sci. Rev.* **2010**, *53*, 323–332.
3. Perry, S. *The Unfinished Landscape—Fractal Geometry and the Aesthetic of Ecological Design*. Ph.D. Thesis, Queensland University of Technology, Brisbane City, Australia, 2012.
4. Mandelbrot, B.B. *The Fractal Geometry of Nature*, Henry Holt and Company; Cambridge University Press: Cambridge, UK, 1982.
5. Taud, H.; Parrot, J.-F. *Measurement of DEM roughness using the local fractal dimension*. *Géomorphol. Relief Process. Environ.* **2006**, *11*, 327–338.
6. Thomas, I.; Frankhauser, P.; De Keersmaecker, M.-L. *Fractal dimension versus density of built-up surfaces in the periphery of Brussels*. *Pap. Reg. Sci.* **2007**, *86*, 287–308.
7. Cartwright, T.J. *Planning and Chaos Theory*. *J. Am. Plan. Assoc.* **1991**, *57*, 44–56.
8. Batty, M. *Cities and Complexity: Understanding Cities with Cellular Automata, Agent-Based Models, and Fractals*; MIT Press: Cambridge, MA, USA, 2005.
9. Cardillo, A.; Scellato, S.; Latora, V.; Porta, S. *Structural properties of planar graphs of urban street patterns*. *Phys. Rev. E* **2006**, *73*, 066107.
10. Usmonov M. T. *The Concept of Size and Measurement*. *International Journal of Academic Information Systems Research (IJAISR) ISSN: 2643-9026 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 36-40.*
11. Usmonov M. T. *The Emergence and Development of Methods of Writing All Negative Numbers*. *International Journal of Academic Information Systems Research (IJAISR) ISSN: 2643-9026 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 48-50.*

QUVURLARNI HARORAT VA BOSIM OSTIDA KOMPOZIT YAMOQ BILAN TA'MIRLASH

O'rinov Ulug'bek Komiljonovich

Toshkent davlat texnika universiteti Texnika fanlari doktori, professor

u_orinov@mail.com

Sattarkulov Lazizbek Abror o'g'li

Toshkent davlat texnika universiteti 3-bosqich talabasi

dispatcherthebekabad@gmail.com

Abdukarimova Shoxzoda Abduvosit qizi

Toshkent davlat texnika universiteti 3-bosqich talabasi

abdukarimova.shoxzoda@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola uch o'lchovli chekli elementlar usuliga tayangan holda elastik va elastoplastik quvurlarning yorilish intensivligi omillari va integralini hisoblash orqali ichki bosim yukiga duchor bo'lgan maxsus po'lat silindrsimon tarmog'i tahlil qilish uchun ishlatiladi. Yoriq yuzada yopishtirilgan kompozit yamoqni ta'mirlash samaradorligi ta'kidlangan. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, qoldiq issiqlik yoriqning pastki qismidagi kuchlanish intensivligi omilini sezilarli darajada oshiradi, bu esa ta'mirlash samaradorligini pasaytiradi.

Kalit so'zlar: kampozit yamoq bilan ta'mirlash, quvur tarmog'lari, yoriq, ichki bosim, harorat, intensivlik omili.

ANNOTATION

This article is used to analyze a special steel cylindrical web subjected to internal compressive load by calculating the crack intensity factors and integrals of elastic and elastoplastic pipes based on the three-dimensional finite element method. The repair efficiency of the composite patch glued to the cracked surface is emphasized. The obtained results show that the residual heat significantly increases the stress intensity factor at the bottom of the crack, which reduces the repair efficiency.

Key words: composite patch repair, pipe networks, crack, internal pressure, temperature, intensity factor.

Jahon iqtisodiyotining jadal rivojlanishi bilan global energiya talablari ortib bormoqda. Neft va gazni quvur orqali tashish uglevodorod tashuvchi kompaniyalar uchun eng xavfsiz va arzon yo‘l hisoblanadi. Quvurning rentabelligini oshirish uchun oqim ko‘pincha xizmat bosimini oshirish orqali oshiriladi. Bog‘langan kompozit bo‘g‘inlarning turli jihatlari bo‘yicha adabiyotlarda katta tadqiqot ishlari mavjud. Kompozit yamoqlar texnologiyasida bir nechta dizayn parametrlari muhim rol o‘ynaydi, masalan yamoq o‘lchami, yamoq shakli, material tanlash, atrof-muhit harorati, isitish zonalarining o‘lchami, dizaynning ayrimlarining ahamiyati, ta’siri va parametrlarini muhokama qilinadi.

Quvurni ta'mirlash uchun ta'mirlash sharoitlariga qarab muhim bo‘lishi mumkin bo‘lgan bir qator texnik dizayn masalalarini hisobga olish kerak. Bog‘langan ta'mirlashni quvur tarmog‘lariga qo‘llash ta'mirlash sharoitlariga qarab muhim bo‘lishi mumkin bo‘lgan materiallar bilan bir qator texnik dizayn muammolarini keltirib chiqaradi. Bir misol, yuqori haroratli yopishtiruvchi ta'mirlash yamog‘ini boshqa termal kengayish koeffitsientiga ega bo‘lgan substratga yopishtirish uchun ishlatilganda qoldiq rivojlanishi gr/ep (grafit/epoksi), b/ep (bor/epoksi) va sh/ep (shisha/epoksi) dan foydalanishning asosiy kamchiligi kompozitsion va issiqlik kengayish koeffitsientlarining nomuvofiqligidan kelib chiqaradi. Qoldiq termal metall yamoqni yopishtirish uchun yuqori haroratli yopishtiruvchi vositalardan foydalanilganda ayniqsa muhimdir. Misol uchun, quvur tarmog‘i tuzilmalariga qo‘llaniladigan odatiy ta'mirlashda mustahkamlangan hudud dastlab taxminan ma'lum soat davomida bosim ostida taxminan 100-120°C haroratgacha isitiladi va keyin yopishtiruvchi qattiqlashgandan keyin xona haroratiga sovutiladi. Kompozit yamoq va metall quvur tarmog‘ining elastik xususiyatlari va termal kengayish xususiyatlari o‘rtasidagi farqlar tufayli qoldiq termal paydo bo‘lishi mumkin. Ba’zi hollarda qoldiq issiqlik kompozit yamoqlarni ta'mirlash samaradorligi uchun jiddiy muammo ekanligi uzoq vaqtdan beri tan olingan. Agar ta'mirlash materiali substratdan farq qilsa, dizayn jarayonida qoldiq kuchlanish darajasini hisoblash kerak.

So‘nggi yillarda ushbu qoldiq qiymatlarini baholashga ko‘plab urinishlar qilindi. Chiziqli elastik sinish mexanikasi va chekli elementlar usuliga asoslangan analitik usuldan foydalangan va kompozit material bilan tuzatilgan devordan o‘tgan nuqsonli po‘lat quvur tarmog‘ida ko‘rib chiqilgan. Maxsus dasturidan bosim yuki ostida yamoq ta'mirlash bilan yorilib ketgan alyuminiy quvurning eksperimental natijalarini yaxshiroq tahlil qilish uchun foydalangan. Shikastlangan quvurlarni ta'mirlash uchun kompozit materialdan foydalanilgan. Bu xizmatni to‘xtatmasdan tezroq bitirish va tejamkorlikni ta'minlovchi usul hisoblanadi. Kompozit bor epoksi yamoq bilan ta'mirlangan alyuminiy plastinkada qoldiq termal kuchlanish intensivligi omilining o‘zgarishiga ta’sirini tahlil qildi. Qoldiq termal ta'mirlangan aviatsiya inshootlarining

eskirish muddatini qisqartirishga olib keldi. Qoldiq issiqlik ta'mirlash samaradorligiga ta'sirini yumshatish uchun qattiqlashuv harorati va yopishtiruvchi xususiyatlarni optimallashtirish kerak. Shuningdek, yamoqning intensivligi omillarini kamaytirishga ta'sirini o'rganish uchun kompozit yamoq bilan tuzatiladigan dumaloq naychani ham ko'rib chiqdi.

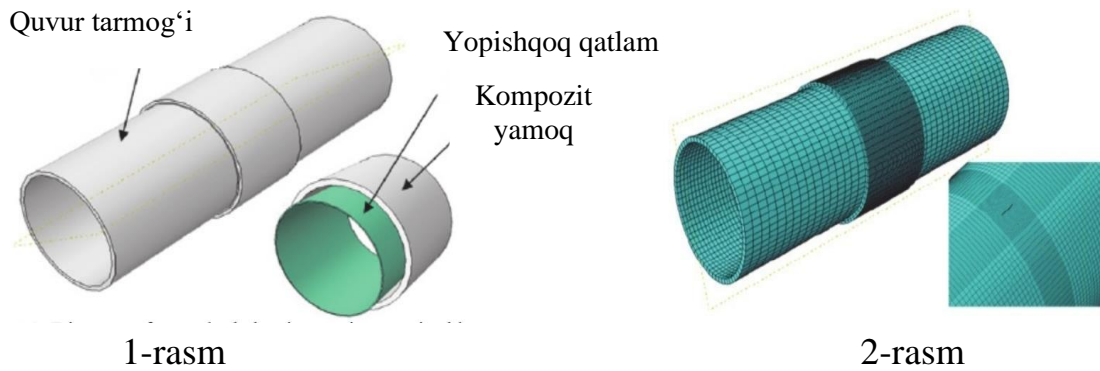
Ushbu maqolaning maqsadi yopishqoq kompozit yamoqli po'lat quvurlardagi ta'mirlangan yoriqning kuchlanish omilining o'zgarishi ta'sirini tahlil qilishdir. Ushbu ishning yangiliklari kompozitning geometrik, issiqlik va mexanik xususiyatlarining yopishtiruvchi kompozit yamoq bilan tiklangan yoriqlar oxirida kuchlanish intensivligi koeffitsientining o'zgarishiga ta'sirining parametrik tadqiqotlaridir.

Ichki bosim yuki ostida kompozit yamoq bilan ta'mirlangan yoriqli po'lat quvur tarmog'i 1-rasmda tasvirlangan (1-rasm). Maxsus elastik silindrsimon po'lat quvur tarmog'i quyidagi o'lchamlarga ega: $D_{quvur}=304,8\text{mm}$, $L_{quvur}=1000\text{mm}$, $e_{quvur}=4\text{mm}$. Quvur o'qiga uzunligi $2a$ bo'lgan ko'ndalang yoriq quvur liniyasida mavjud deb taxmin qilinadi.

Ushbu yoriq qalinligi 2mm va uzunligi $4a$ bo'lgan bor epoksi kompozit yamoq bilan tiklanadi. Bog'lash uchun ishlatiladigan yopishtiruvchi qalinligi $e = 0,2\text{mm}$, ichki diametri kompozit yamoqning tashqi diametriga teng. Kompozit yamoqning ichki diametri quvur tarmog'ining tashqi diametriga teng. Yopishtiruvchi 120°C da qattiqlashadi va atrof-muhit harorati 20°C deb hisoblanadi. Quvur liniyasi va kompozitning elastik va issiqlik xususiyatlari 1-jadvalda keltirilgan (1-jadval).

1-rasmda tasvirlangan konfiguratsiyani chekli elementlar usulida tahlil qilish, hisoblash kodi yordamida amalga oshiriladi (1-rasm). Ushbu uch o'lchovli strukturaning chekli elementlar modelida murakkablik darajasidan qochish uchun javobning muhim xususiyatlarini qo'lga kiritishga imkon beradigan bir nechta soddalashtirilgan taxminlarni ishlab chiqildi.

Cheklangan elementlar modeli uchta kichik bo'limdan iborat: yoriq quvur tarmog'i, yopishtiruvchi va kompozit yamoqlardir. Simmetriya tufayli ta'mirlangan quvur tarmog'ining faqat yarmi hisobga olinadi. Yoriq old qismini yaratish uchun dastlab yoriq uchi atrofida yaratilgan bir qator elementlar yoriq bloki bilan almashtiriladi. Ushbu yorilish bloki kvadrat elementlar bilan to'rlangan bo'lib, ular dastlabki elementlarning bo'shlig'ida tasvirlangan va kvadrat to'r bilan birlashtirilgan. To'r yoriq uchi yaqinida kamida 10 ta elementdan foydalangan holda yoriq uchi yaqinida tozalanadi. To'rni elementlarning soniga mutanosib ravishda aniqlab, bu natijalarning yaqinlashishini ta'minlaydi. Hisoblash xarajati past bo'lishi uchun kvadratik interpolatsiya funktsiyalariga asoslangan kvadrat elementlardan foydalaniladi, bu bizga qisqartirilgan integratsiya sxemasiga ega bo'lish imkonini beradi.

1-rasm

2-rasm

Virtual yoriqni yopish texnikasi energiya balansiga asoslanadi. Ushbu texnikada kuchlanish intensivligi omillari tenglama yordamida uchta sinish rejimi uchun olinadi:

$$G_i = K_i^2 / E$$

bu yerda G_i - i rejim uchun energiyani ajratish tezligi, K_i - i rejim uchun kuchlanish intensivligi omili va E - elastiklik moduli.

	E_1	E_2	E_3	G_{12}	G_{13}	G_{23}	γ_{12}	γ_{13}	γ_{23}	α_{12}	α_{13}	α_{23}
Quvur	207						0,33			22,5		
Gr/ep	200	19,6	19,6	7,2	5,5	5,5	0,3	0,28	0,28	4,5	23	23
B/ep	50	14,5	14,5	2,56	2,56	2,24	0,33	0,33	0,33	5,5	15	15
Sh/ep	134	10,3	10,3	5,5	5,5	3,2	0,33	0,33	0,53	-1,2	34	34

1-jadval. Turli materiallar elastik va termal muvozanati

Raqamli elementar hisob-kitoblarda to'rtinchi tanlash natijasida elementni xarakterlovchi tugunlar soni va ularning joylashuvi to'rtinchi strukturasi uchun zichligi aniqlanadi. To'rtinchi zichligini optimallashtirish bilan hisoblashning konvergentsiyasiga erishish uchun birinchi o'rinlarda bir qator hisob-kitoblarni ishga tushirish tanlangan, uchta turli xil to'rtinchi ishlatilgan. Natijani barqarorlashtirish, masalan kuchlanish intensivligi omili elementlarning soni va turini optimal tanlashni ifodalaydi. Intensivligi faktorining qiymatini yaxshiroq ushlab turish uchun to'rtinchi yoriqlar darajasida tozalash ham muhimdir. Strukturada ishlatiladigan elementlarning soni quvur tarmog'ida 21414 ta element, yamoqda 2176 va yopishtiruvchi 2176 ta bo'lakdan tashkil qiladi. 2-rasmda hisob-kitoblar uchun ishlatiladigan to'rtinchi arxitekturasi ko'rsatilgan (2-rasm).

Yoriq va ta'mirlangan quvur tarmog'idagi kuchlanish intensivligining koeffitsienti uch turdagi kompozit yamoq bo'yicha quvur tarmog'idagi ichki bosimning o'zgarishi funksiyasi sifatida o'zgarishi ko'rsatilgan. Intensivligi omili (IO) to'rtinchi yo'nalishi bo'yicha (qo'llaniladigan yukning yo'nalishiga parallel) hisoblanadi. Ko'rishimiz mumkinki, yopishtiruvchi ishlov berish jarayoni quvur tarmog'idagi yoriqlar old qismida nisbatan yuqori darajadagini o'z ichiga oladi. Bu

yopishtiruvchi va yamoq keskinlikda ekanligini anglatadi. Bosim ostidagi quvur tarmog‘i kuchlanish kuchlanishlarini ta‘minlaydi. Yamoqdagi cheklovlarning intensivligi quvur tarmog‘idagi cheklovga nisbatan kamroq ahamiyatga ega. Buning sababi shundaki, po‘lat uchun termal kengayish koeffitsientidan kattaroqdir. Shu bilan birga, kompozitsionga nisbatan katta, chunki yopishqoq qatlam orqali po‘lat quvur liniyasidan kompozit qismga kuchlanishning o‘tishi mavjud. Boshqa tomondan, yuqori bosim ostida ta‘mirlash uchun eng yaxshi kompozitsion bor/epoksidir, deb ham aytish mumkin.

Ichki bosimning funktsiyasi sifatida intensivligi omilining chiziqli o‘zgarishi kompozit yamoqning chiziqli harakatini aniq aks ettiradi, kompozit qanchalik qattiq bo‘lsa, ta‘mirlash shunchalik katta bo‘ladi. Kompozitning tashqi muhitidagi haroratga bog‘liq holda uch xil turdagi kompozit yamoqlar (bor/epoksi, shisha/epoksi va uglerod/epoksi) tomonidan yorilgan va ta‘mirlangan quvur tarmog‘idagi kuchlanish intensivligi faktorining o‘zgarishi qo‘llaniladi. Harorat ko‘tarilganda intensivligi omili yuqori ekanligini sezamiz. Haroratning oshishi ta‘mirlash sifatini pasaytiradi, degan ma‘noni anglatadi. Shuni aytish mumkinki, uchta kompozitsion bor/epoksi va harorat yuqori bo‘lgan joylarda eng chidamli yamoqlardan biri hisoblanadi.

Ta‘mirlangan maxsus po‘lat quvur yorig‘i ostidagi kompozit yamoqning pastki qismidagi kuchlanish intensivligi omilining quvur tarmog‘i qalinligiga nisbatan yoriq chuqurligining o‘zgarishi funktsiyasi sifatida ko‘rsatilgan. Paydo bo‘lgan yoriqning chuqurligini oshirishda ortib borishini payqash mumkin, shuning uchun yoriqning old qismi juda muhimdir. Yoriq juda chuqur bo‘lgan hollarda ta‘mirlash sifati pasayadi degan xulosaga keladi.

Ushbu maqola turli xil ta‘sirlar ostida intensivligi omilini baholash bo‘yicha raqamli simulyatsiyaga qaratilgan: harorat o‘zgarishi, bosimning o‘zgarishi, yamoq o‘zgarishi, yamoq qalinligining o‘zgarishi va kompozitsion xulosalar bilan yorilgan va tuzatilgan strukturaning po‘lat quvurining yoriq o‘lchamining o‘zgarishi inobatga olingan. Olingan natijalardan xulosa qilish mumkin:

- O‘yiqalar va yopishtiruvchi ta‘mirlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Har qanday pasayish samaradorligi yopishtiruvchining qarshilik ko‘rsatish qobiliyati bilan cheklangan.
- Samaradorlikni ta‘mirlash kompozit yamoqning qattiqligiga bevosita bog‘liq. Agar kompozitsion qattiqroq bo‘lsa, ta‘mirlash samaradorligi oshadi.
- Yamoq qalinligining oshishi qattiqlikni, samaradorlikni oshiradi.
- Yoriqlar uzunligi va chuqurligi oshgani sayin tuzatish samaradorligi pasayadi. Bu keyinchalik yopishtiruvchi ishiga putur etkazadi.
- Termik yuklarni to‘plash orqali yopishtiruvchi quvvatni zaiflashtiradi, bu esa kuchlanish intensivligi omilining oshishini tushuntiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Манн А., Мендельсон Р., Ришелс Р. (1995). Модель для оценки региональных и глобальных последствий политики сокращения выбросов парниковых газов, *Energy Policy*, 23 (1), стр. 17-34.

2. Сидней Т., Ричард А. Д. (2003). Обзор способов транспортировки энергии природного газа из стран, которые не нуждаются в газе для бытовых нужд, *Энергетика*, (28), стр. 1461-1477.

3. Ибрагим Х., Илинка А., Перрон Д. (2008). Системы накопления энергии. Характеристики и сравнения, *Обзоры возобновляемых и устойчивых источников энергии*, (12), стр. 1221–1250.

4. Катнам К.Б., Да Силва Л.Ф.М., Янг Т.М. (2013). Склеенный ремонт композитных конструкций самолетов: обзор научных проблем и возможностей, *Прогресс в аэрокосмических науках*, (61), стр. 26-42.

ISAJON SULTONNING “BILGA XOQON” ROMANI

Madaminova Dilnura Bahodir qizi

Urganch davlat universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekiston xalq yozuvchisi Isajon Sulton va uning “Bilga xoqon” asari haqida so‘z yuritiladi, shuningdek, “Bilga xoqon” romanining yaratilishi, badiiyligi, romandagi obrazlar, ramzlar tahlil qilinadi.

***Kalit so‘zlar :** tarixiy roman, “Bilga xoqon”, ilk roman, tarixiylik va reallik, turk xalqi, tabg‘ach.*

Keyingi yillarda o‘zbek adabiyotida tarixiy roman janrida ko‘plab asarlar yaratilayotgani milliy romanchiligimizda ijobiy hodisadir. O‘zbek tarixiy-badiiy nasrida qadimgi turkiylar hayoti qalamga olingan asarlar juda kam. “Bilga xoqon” romani qadim ajdodlarimiz obrazini yaratish yo‘lidagi dadil qadamlardir. “Sharq yulduzi” jurnalining 2019-yil 9- va 10- sonlarida taniqli yozuvchi Isajon Sultonning “Bilga xoqon” tarixiy romani bosilib chiqdi. Yaqinda Turkiyaning Bursa shahrida Turk til qurumi, Turk davlatlari kengashi, Turkiya madaniyat va turizm vazirligi, Otaturk nomidagi madaniyat, tarix va til yuksak qurumi tomonidan o‘tkazilgan “Tilda, fikrda, ishda birlik – turkiy dunyo adabiyot (roman) mukofotlari” tanlovi g‘oliblari taqdirlandi. Ular orasida Isajon Sulton ham bor, uning “Bilga xoqon” romani tanlovda g‘olib bo‘ldi.

O‘zbekiston xalq yozuvchisi Isajon Sultonning “Bilga xoqon” tarixiy-biografik romani janriga ko‘ra, O‘zbekistonda ushbu mavzuda yaratilgan ilk roman sanaladi. 2022-yilda «Factor Books» nashriyoti tomonidan kitob holida chop etilgan.

“Bilga xoqon” romani – turkiy xalqlarning o‘n uch asrdan narigi davrdagi qayg‘ulari ifodasi. Yozuvchi toshbitiklar orqali yetib kelgan ma‘lumotlarni roman matniga mohirlik bilan singdirib yuborgan, qadimgi turk davridagi manzarani, qahramonlarning turkona tabiatini, hech narsadan tap tortmas botirligini saqlashga harakat qilgan. Asarda davr xususiyatiga ko‘ra, arabcha va forscha so‘zlar qo‘llanilmagan, roman sof turkiy tilda yozilgan. Roman turk uluslarining birlik, qahramonlik, to‘g‘rilik, fidokorlik kabi muqaddas an‘analaridan xabar beradi. Asarning birinchi bo‘limi “Kichik yish” deb nomlangan, roman “Ko‘gman tog‘i etaklariga qish bola tashlagan, qor momoguldurak bilan yoqqan edi.”, - deya boshlanadi. Roman boshlanishidagi Ishbara yamtar va Bulut obrazlari turk buduniga xos bo‘lgan qirralarni o‘zida ifoda etgani bilan diqqatga sazovordir. Roman tarixiylik

tamoyili asosiga qurilgani uchun, yozuvchi ortiqcha dabdababozlikka, romantik kayfiyatlarga berilmaydi. Bilga xoqon, To'nyuquq va Kultigin obrazlarini ideallashtirmasdan, ularning real qiyofasini chizadi. Asarda ko'kturk xoqonligi davri, milliy qahramonlar Bilga xoqon, Kul Tigin, Bilga To'nyuquq hayoti, ilk ko'kturk davlatining qurilishi va turk yasasining joriy qilinishi, O'rxun-Enasoy bitiklarining yaratilishi tarixi haqida so'z boradi. Roman Bilga xoqon boshchiligida turkiy uluslarning birlashishi davridan boshlab, tabg'achlarga qarshi kurashda g'alaba qozonishi, o'z davlatini tuzishi va yasasini joriy qilishi, bitiktoshlarning yaratilish tarixi va Bilga xoqonning xiyonat tufayli o'ldirilishigacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Shu o'rinda, Bilga xoqonning tarixdagi adolatli, millatparvar xoqon sifatidagi obrazi Eltarish xoqon va Kul tigin obrazlari orqali mukammal tasvirlangan.

Tabiat hodisalari va turli mavjudotlarga ma'nolar yuklash, barcha narsalar o'z o'rnida qandaydir betakror timsol vazifasini o'tashi, professor Abdug'afur Rasulov alohida uqtirganidek, Isajon Sulton asarlariga xos muhim xususiyatlardan biridir. "Bilga xoqon" romanida ham yozuvchi tabiat tasvirini mohirona tasvirlaydi. Romanning ilk so'zlari ham tabiat tasviri bilan boshlanadi. Isajon Sulton ijodidagi tasvirlar hech kimnikiga o'xshamagan, o'ziga xos va takrorlanmas:

"Kun yanada yuksaldi, tevaragida oqish aylana yasadi;

Qattiq qish o'z yoyini olib tevarakka muz o'qlarini otgan, qordan to'siq yasab, izg'irin cherigini yoygan kez...;

Kun yonboshlamagan edi. Ko'k so'yilgan qo'zining terisiday och moviy bo'lib turardi..."

Isajon Sulton quyidagi voqeani hikoya qilar ekan, Ishbara va Bulut obrazlari orqali Vatanni qutqarib qolish yo'lida turk xoqonligining vatanparvarlari or-nomus uchun hatto o'limga ham tik borishga o'zlarida zarurat sezgan degan gapni aytmoqchi bo'ladi:

"– Shumi yigitlik? – dedi Ishbara. – Hoy siz! Eltarish xoqonning o'g'li Bilga xoqon so'zi qulog'ingizga kelmadimi?"

– Keldi oz-moz!

– Unda xotin-bolangizni qo'yib, Bilga xoqon so'ziga kirsangiz bo'lmaydimi? Boraylik, ne desa uni qilaylik.

Bilga xoqon bitta maqsadni – otasi Eltarish xoqon barpo qilgan Ikkinchi turk xoqonligini mustahkamlashni, bir-biriga dushmanlashgan turkiy qabilalarning boshini qovushtirishni ko'zlagan edi. Romanning qaysi o'rnida davlat va qabilalarni yakdil qilish manfaatlari turgan bo'lsa, Bilga xoqon obrazi yetakchilik qiladi. Romandagi tabg'ach xalqi tarixda kuch-qudrati bilan emas, balki makkorligi, turkiy qabilalarni bir-biriga dushman qilib parchalab tashlagani bilan nom qoldirgan. Quyidagi parcha turk budunining holatini tasvirlaydi:

“Kishilar yo‘qsillikda tubanlashib ketgan edilar! Birov birovni ko‘zga ilmas, oshliq o‘yi, kun kechirish qayg‘usi shu ko‘yga solib qo‘ygan, bo‘lar-bo‘lmas qush eti yo meva uchun urishib-so‘qishadigan turumga kelgan, qon to‘kishdan-da tap tortmas, yovqurligi, tikboshligi tugab bitgan edi. Yigit-yalang oshliq izlab olis ellarga ketib qolishar, tabg‘ach yo qitanga yollanib, er otiga to‘g‘ri kelmaydigan yumushlarni qilib yurishardi. Yilqi, yo mol boqib, qorovullik qilib, cherikka yollanib topganlarini oydayilda bir ena-otasiga yuborib, o‘zlari o‘sha yurtlarda esankirab, yerdayin bo‘lib yashashardi.”

Ishonuvchan, sodda turk qabilalari tabg‘achning nafis ipagiga, shirin so‘zlariga mahliyo bo‘lib, aldanib bir-biri bilan dushmanlashganini yozuvchi Bilga xoqon boshchiligida o‘n o‘q qabilasi ustiga yurish qilgani haqidagi voqealar orqali ko‘rsatadi. Bilga xoqonning o‘z ismiga munosib ravishda dono, mard xoqon. Bilga xoqon To‘nyuquqning “To‘qqiz o‘g‘uz o‘z qardoshimiz, qonimiz bir. Tuyqusdan bossak-chopsak, er kishini ishi bo‘lmas” degan maslahatiga rozi bo‘ladi, qarindoshlari to‘qquz o‘g‘uz, o‘n o‘q, qirg‘iz qabilasi ustiga qo‘qqisdan hujum qilishni o‘ziga ep ko‘rmaydi. Turklarning azal-azaldan qonida bor bo‘lgan mardlik va adolatparvarlikni yozuvchi juda o‘rinli topib tasvirlaydi.

Badiiy asarning tili uning umumiy muvaffaqiyatini belgilovchi bosh xususiyat hisoblanadi. Chunki badiiy ifoda, tasvir o‘quvchini dastlab asar voqeligiga, so‘ng muallifning adabiy (ma‘naviy) olamiga olib kiradi. Asar tili ilk jumllaridanoq o‘quvchiga nihoyatda sodda ko‘rinadi, bu soddalik esa o‘sha davr va muhit bilan uyg‘unlik kasb etgan. Bu uslub asar oxirigacha saqlanib qolgan:

“Bilga xoqon shunday dedi:

- Alplarim, botirlarim, erlarim, yigitlarim ! Yovni to‘xtamay bosasan.

- Otingni yeldirasan, to‘g‘ridan ura-ura borasan, so‘ng ayrilib, yonlamasiga yana urasan !

- Yelday uchib urishasan. Aylanib-aylanib urasan. Xalqali, yassili temir po‘stiningni, ustidan molteri po‘stiningni, boshingga dubulg‘angni kiyasan, o‘zingga o‘q tekkizmaysan...”

yoki turk qo‘shinining tabg‘achlarni mag‘lub qilish arafasida yaralanib jon berayotgan Bulutning Ishbara yamtar bilan qilgan savol-javob tasviri :

“– Ishbara! – dedi Bulut arang shivirlab. – Biz yengdikmi?

– Yengdik, Bulut! Tabg‘achni enasini ko‘rsatdik!

– Ulus endi erklimi ?

– Endi tugal erkli, Bulut! ”

O‘ziga o‘zi ishonmagan odam o‘z xalqiga, hukmdoriga sadoqatini ko‘rsata olmaydi, xiyonat qilish uchun payt poylab turadi. Meyli Chur obrazida ayni shunday toifadagi odamlarni ko‘ramiz. Meyli Chur va Ishbara, Bulut bir-biriga zid obrazlar. El

Bo'g'u tilidan aytilgan "Qorin-qursoq, oshliq qayg'usi er kishini tuban qilib qo'yar ekan-da" degan gapi romanning asosiy maqsadiga ishora qiladi. Turkiy qavmlarning parokanda bo'lib ketishlariga, birlasha olmayotganlariga qorin tashvishi sabab ekanini ko'rsatadi. "Bizning urug'lar yer yuzini yarmini to'ldirgan, dedi. To'g'ri, To'qqiz o'g'uz, qirg'iz, qitan o'z urug'imiz. Naryoqda Tinsi o'g'li yotadigan toqqacha, bu yoqda Temir Qopqagacha bizning qondoshlar esa, nega buncha yo'qsillikda yuribmiz?" deb o'yladi. Uning o'yi shungacha yetdi"

Xulosa qilib aytganda, badiiy asar bo'sh idishga qiyos qilinadi. Uni o'quvchi o'z ko'nglidagi ma'no bilan to'ldiradi. Agar o'quvchi ko'nglida ma'no bo'lmasa, "idish" bo'sh qolaveradi. Shunisi ham borki, chinakam badiiy asar hech qachon to'lmaydigan bir idishdir. Ulug'bek Hamdam bilan qaysi bir suhbatida Isajon Sulton : "Kitobga turnaqator navbatlar" bo'lishini orzu qilgan edi. Nasib etsa, ana shunday kunlar kelsa, asarlariga turnaqator navbatlarda turilajak yozuvchilardan biri Isajon Sulton bo'ladi deb o'ylayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Isajon Sulton. "Bilga xoqon" roman, qissalar va hikoyalar. Toshkent : Factor books nashriyoti, 2022.

2. Isajon Sulton nasri badiiyati: ilmiy maqolalar, taqriz, adabiy suhbatlar, maktublar/ to'plab nashrga tayyorlovchilar : G.Sattorova, M.Qo'chqorova. - Toshkent: Turon zamin ziyo, 2017.

ЎОБ(Ў) N.Rahmonov. Mangu bitiktoshlar ilhomi: <https://uza.uz/posts/25169>.

4. A.Haydarov. Jur'at jasorat va ijodiy mahorat mahsuli: <https://uza.uz/posts/287869>

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Ataniyazov, J. X., & Karimbekova, A. R. qizi. (2023). XORIJIY INVESTITSIYALAR O‘ZBEKISTON IQTISODIY TARAQQIYOTINING OMILI SIFATIDA. SCHOLAR, 1(7), 4–9. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2288
2	Атаниязов, Ж. Х., & Кенжаев, С. С. (2023). БЮДЖЕТЛАРАПО МУНОСАБАТЛАР ВА УЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ЙЎЛЛАРИ. SCHOLAR, 1(7), 10–16. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2290
3	Ataniyazov, J. X., & Uzoqov, X. N. (2023). MAHALLIY BUDJETLAR DAROMADLAR BAZASINI MUSTAHKAMLASH YO‘LLARI. SCHOLAR, 1(7), 17–23. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2291
4	Ataniyazov, J. X., & Ro‘zimatov, A. X. o‘g‘li. (2023). MAHALLIY BUDJETLAR XARAJATLARINI REJALASHTIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. SCHOLAR, 1(7), 24–30. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2293
5	Алимардонов, Э. Д., & Туляганов, У. С. (2023). МАМЛАКАТИМИЗДА ТАШҚИ САВДО ОПЕРАЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ. SCHOLAR, 1(7), 31–35. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2295
6	Отажонова, О., & Абдуллаева, Н. (2023). ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДА ОТАНИНГ РОЛИ ВА УНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. SCHOLAR, 1(7), 36–39. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2296
7	Shamsitdinova, X. M. qizi. (2023). MUQIMIY IJODIY MEROSINING IQTISODIY ANAMIYATI. SCHOLAR, 1(7), 40–43. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2297

8

Утанова , У. А., & Сабурова , Я. И. қ. (2023). МАДАНИЙ МЕРОС - ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ АСОСИ СИФАТИДА . SCHOLAR, 1(7), 44–48. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2299>

9

Абдуллаходжаев , Г. (2023). КОМПЬЮТЕРНАЯ ГРАФИКА И ЕЕ ПОЛОЖЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ УЗБЕКИСТАНА. SCHOLAR, 1(7), 49–53. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2301>

10

Suyunova, Z., & Majidova, R. (2023). GENDER ISSUES IN ANTROPHOCENTRIC PROVERBS OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. SCHOLAR, 1(7), 54–58. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2303>

11

Юнусова , Д., & Эргашева , А. (2023). АВТОРСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКИ. SCHOLAR, 1(7), 59–63. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2305>

12

Нурмонов, С., & Мажидов , И. (2023). МЕТАННИ КАТАЛИТИК ОКСИКОНДЕНСАТЛАШ РЕАКЦИЯСИ УЧУН КАТАЛИЗАТОР ТАНЛАШ. SCHOLAR, 1(7), 64–67. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2307>

13

Zohidjonova , M. O. qizi. (2023). RO‘ZI CHORIYEV IJODIDA PORTRET. SCHOLAR, 1(7), 68–72. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2309>

14

Reimbaeva , U. A. qizi, & Allambergenova , N. A. qizi. (2023). METHODS OF CREATING AND USING WEB APPLICATIONS IN THE FORMATION OF INFORMATION FLOW. SCHOLAR, 1(7), 73–76. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2311>

15

O‘rinov , U. K., Sattarkulov , L. A. o‘g‘li, & Abdugarimova , S. A. qizi. (2023). QUVURLARNI HARORAT VA BOSIM OSTIDA KOMPOZIT YAMOQ BILAN TA‘MIRLASH. SCHOLAR, 1(7), 77–82. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2332>

16

Madaminova , D. B. qizi. (2023). ISAJON SULTONNING “BILGA XOQON” ROMANI. SCHOLAR, 1(7), 83–86. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2337>